

Fabian Kaulfürst

Dialektalny slowosklad w Mukowem Słowniku dolnosersbskeje rěcy a jeje narěcow

1. Zawježenje

Słownik dolnosersbskeje rěcy a jeje narěcow Arnošta Muki (dalej: MS) wobspomnjejo w swójom titelu, až wobjadnawa eksplicitnje mimo pisneje dolnosersbšćiny teke dolnosersbske (ds.) dialekty. W pšedgronu wobkšušijo awtor, až njejo słownikowy material jano póceral z pismojstwa, ale až jo jen pó žělach direktnje z ludowych wust zezběrał. Za to jo drogował w lětach 1875–1905 w lichem casu pó wšykných tencas hyšći serbskich jsach Dolneje Łužyce a pó pšigranicnych jsach Górneje Łužyce (MS: V sl.). Pši tom su jomu, rožonemu Górnoserboju, teke maminorěčne Dolnoseryby na městnje pomagali. Wósebnje wuzwiguju Muka w pšedgronje pšizěło Bogumiła Šwjele, kótaryž jo ekscerpěrował wjele lětnikow Bramborskego Casnika a nabóžninsku literaturu, ale jo teke pódawał leksikografiski relewantny material z wust swójjich wósadnych (MS: VI).

Teke dalšne wugrona z pšedśłowa su za gódnosenje wótblyšćowanja dialektalneje leksiki w pšepytowanem słowniku relewantne. Tak pokazujo se na to, až pšipis wó póchaže zapisa dialektalnego słowa zrazom nje Groni, až hynži toś ten leksem njejo był wužywany (MS: VIII). Dalšna wažna informacija jo, až njesnadny žěl dialektalneje leksiki z wótgłědanim jo wuwóstajony. Muka pišo: „rěc mólece cuze słowa pak som pšepušćil“ (MS: VII). Jo krađu wěste, až pósěgujo se toś to wugrono głownje na póžyconki nimskego póchada. Eksplicitnje pak wobspomnjeju se na toś tom městnje z českeje rěcy póchadajuce słowa w pšelőžku Nowego Testamenta Jakubicy z lěta 1548 ako dokument něgajšnje Žarojskeje narěcy.

Wósebnosć MS jo, až namakajo se w njom bejna licba słow a formow z pasa pšechadnych dialektow. Za gódnosenje togo dialektalnego materiala jo teke wažne pšispomnješe, až su zapšimjete jano take formy z pómjenjonych narěcow, „z kótarychž jo dolnosersbski zuk póznas“ abo kótarež „wót górnoserbskich se rozdžěluju“ (MS: VIII).

Wušej togo su wóstali njemarkěrowane słowa a grona, „kótarež su wšedně třebane a dolnosersbskej (Chóšebuskej) pismowskej narěcy pšislušaju“ (MS: VII).

2. Metarěčne wopisowanje dialektalneje a regionalneje leksiki w MS

2.1. Powšykne informacije

W słownikowem žělu MS referěrujo se někotare tysac razow na metarěčne znamuška, ako pódawaju na někaku wašnju informaciju wó dialektalnem abo regionalnem pširědowanju wěstego leksema. Z nich pokazujo 4595 dokładow na konkretny dialekt resp. konkretne dialekty. K tomu pšidu pokazki, kótarež pósěgujo se jano na wěsty žěl dialekta abo na konkretnu narěc jadnje jsy.¹

¹ Za pšedlažece žěło su se ekstrahěrowali z digitalneje wersije MS wšykne lemata, w kótarychž se direktnje signalizěrujo, až wopšimjejo zapis dialektalny material. Na formy, kótarež by se mógli gódnosić z žinsajšneho wizenja ako dialektalne, kótarež pak njejsu w MS ako take

Lěpšeje móžnosći pširownowanja dla wužywa se w nastawku zasadnje Mukowa terminologija pómjenjowanja serbskich dialektow w serbskem pšeložku. Pišo se póta-
kem *pódzajtšny namjazny dialekt (östlicher Grenzdialekt)* město žinsa wužywaneje
formy *Slěpjański dialekt*. Wužywanje serbskego pšeložka *namjazny* město *graniczny* abo
pšechadny za nimske *Grenz-* (a w nowšej terminologiji *Übergangs-*) orientěrujo se
tejerownosći na praksy Muki, kótaryž wužywa toš tu formu w lisćinje skrotconkow
(MS: XX) w pódnadpismje *Namjazne narěcy. – Grenzdialekte*.

W MS wustupuju dalšne, powšyknjejše regionalne pširědowanja ako *um Peitz, um
Drebkau* a podobne. Casy se zda, až toš te formy se wužywaju ako ekwiwalenty za
pokazku na konkretny dialekt. Weto se dokłady wobeju typowu w slědujucem wósebne
wobjadnawaju. Mimo togo namakaju se w MS hyšći šyrše regionalne pódaša, ako na pš.
östl. der Spreelinie, westl. Dialekte, a něži 900 razow marker *dial.* bžez konkretnego
lokalizěrowanja.

2.2. Ekstrahěrowanje metarěcnych rěcnogeografiskich pódašow z MS a jich interpretacija

Aby se mógli zwěsćić warianty metarěcnych pódašow w teksće, jo se digitalna wersija
MS² z pomocu regularnych wurazow pšeslěžowała.³ Pši analyzy teksta su se pokazali
zjawy, na kótarež jo se dejało pši ekstrahěrowanju metarěcnych informacijow žiwaš. K
přednemu su to byli drobne wóthylenja digitalnego wótpisa wót šišćaneje wersije
słownika. To pótrfejijo na pš. rozpušćenje wšakich skrotconkow⁴ a wótpisańske zmól-
ki.⁵ Metarěcne wóznamjenjenja za jednotliwe dialekty a dalšne rěcnogeografiske pširě-
dowanja su se togodla, dalokož jo było móžno, z šišćaneju wersiju pširownowali.

Digitalne pšeslěžowanje teksta su wobšěžkowali teke stajarske (abo wótpisowańske)
zmólki ako pisanje komy město dyпка (*Musk, D.* město *Musk. D.*). Wósebne wupo-
minanje pši mašinelnem pšezěłanju a pšeslěžowanju teksta jo było njekonsekwentne a
wjewariantowe nałożowanje w pšedslówje definěrowaneje metarěcy, kótaraž se w na-
stawku městna dla w polnej měrje njedokumentěrujo.

Z pomocu regularnych wurazow namakane a z teksta ekstrahěrowane metarěcne
znamuška su se dejali manuelnje kontrolěrowaš. Tak jo se mógało zarucyš, až njejsu se
na pš. pšipise ako *Šwela aus Raduš bei Vetschau* (pód gronidlom *tšechaš*) ako regio-
nalne pširědowanje za *bei Vetschau* gódnosili, ale narěcy Raduša pširědowali.

wóznamjenjone, se toš nježiwa. Njewobglědowane wóstanu teke cyste pokazki na žrědłowe
teksty, ako na gramatiku a rukopisny słownik Hauptmanna, na Nowy Testament Jakubicy, na
spise Chojnana, Stempla, Kósyka atd. To samske plaši za wugrona ako *ält[ere] ns. Schrift-
st[eller]* abo powšyknje zwěšćenje, až namakajo se ta abo druga forma w ludowych spiwa-
njach atd. Geografiske mjenja, na pš. pómjenjowanja rěkow, lukow, pólow su se ako wósebna
kategorija słowow zastopnjowali, na nje njejo se za toš to žěło systematiski žiwało. Pódaša
wó gómoserbskich (gs.) dialektach njejsu se systematiski pšepytawali.

² Toš ta digitalna wersija MS jo se eksternje za priwatnu pótrjebu napórała a Chóšebuskej wó-
nožce za dalšne wobžěłanje k dispoziciji stajila.

³ Wužywali su se za to móžnosći wšakich tekstowych editorow (EmEditor, Kate, Emacs) a
małe linuksowe programy ako *grep, uniq* atd.

⁴ Tak stoj na pš. město *u.* cesćej *und* a to teke w padach, žož jo w originalu stajało *u.* za *um*.

⁵ W spóčetnej digitalnej wersiji su se namakali na pš. pisanja ako *Gottb.* město *Cottb.* abo *Grrz.*
město *Grz.*, což systematiske pšeslěžowanje teksta za wósebnyimi formami wobšěžkujo.

Dalej jo se dejało žiwaš na to, až wšake relewantne metainformacije njestoj w MS direktnje pši gronidle, ale casy powšykne nadrědowane za cely řed lematow. Tak namakajo se na pš. pód gronidłom *ć* pšipis: „Alle im Folgenden aufgeführten mit *ć* anlautenden Wörter entstammen dem Musk. D. bz. den Grenz-Dialekten; daher sind hier die allen diesen Dialekten gemeinsam angehörigen Wörter ohne nähere Bezeichnung angeführt.“ (MS, gronidło *ć*)

We wěštych konstelacijach jo se dejało rozsužiš, lěc móžo se rěcny citat ako dokład za konkretny dialekt licyš. Pši takich rozsuženjach njejo móžno bylo, bžez subjektivnego gódnošenja se wobejš. Grońko *krupy grěj, pokrytu kraj – kromicku prosařam daj* (pód gronidłom *kšomica 2*), žož stoj, až jo to „ein bekannter Scherzspruch in absichtlicher Nachahmung bz. Verspottung des östl. Cottb. und ö. Sprb. D. (dial. kr st. kš)“, jo se na pš. pozitiwnje ako pšikład za wobspomnjonej dialekta pšiwzeło. Wuchadnišćo za rozsuženje jo pši tom bylo, až forma *kromicka* za wótpowědujuce dialekty jo teke w materialu SRA hyšći dokłazona (pšir. SRA 5: 195).

Žiwaš jo se dejało mimo togo na to, až wšake słowne formy w teksće se wužywaju raz ako rěcnogeografiski marker, raz su wobstatk powšykneho wopisowanja. Tak stojtej na pš. *Burg* abo *Spreewald* wótergi za konkretny, w Bórkowach abo Błotach wustupujucy rěcny zjaw. W někotarych padach pak njejadna se widobnje wó metarěcny pšipis za rěcnogeografiske lokalizěrowanje: „im Gebiete des genannten Grenzdialektes sowie des Oberlausitzer Heide- und Hoyerswerdaer Dialekts wird viel Hirse bz. Heidekorn gebaut, weit weniger im Cottbuser Kreise und im Spreewald.“ (MS, gronidło *pšusnik*)

Pši interpretěrowanju mašinelnje ekstrahěrowanych potencilnych metarěcnych pó-mjenjenjow jo se wopokazało, až na někotarych městnach njejo bžez dokradnejšych znajobnosćow abo pširownowanja móžno, metarěcne pódaše korektnje pširědowaš. Na pš. stoj pód gronidłom *šwikańc: šwikańc, a, m.* (*Sprwd. = šwikac, s. d.*) To by se mógało tak interpretěrowaš, až *šwikańc* jo powšykne plašeće słowo, ale *šwikac* jo dialektalna forma w Błotach. Pód gronidłom *šwikac* pak stoj tejerownosći pokazka na to, až jedna se wó słowo z Błot: *šwikac, a, m. (abg. von šwikaš) 1) Spreewd.* W górtjej citěrowanem gronidle *šwikańc* pósěgujo se toš *Sprwd.* nejskerrej na gronidło same, a kombinacija „= *šwikac*“ pokazuju na dalšnu dialektalnu wariantu. Hynac jo to na pš. w gronidle *horlica* – pó strukturje identiskem, žož stoj: *horlica, e, f. (Sprb. D. = jerlica, s. d.)*. Pód *jerlica* njenamakajo se konkretny dialektalny marker, což pokažo na to, až Muka jo měł jano formu *horlica* za dialektalnu.

2.3. Warianty metarěcneho markěrowanja dialektalnych formow a póžěl jadnotliwych dialektow

Jadnotliwe dialekty njejsu w MS kwantitatiwnje w jadnakej měrje zastupjone. Dokradny póžěl pokazkow na konkretne dialekty a jich warietnosći na celku how relewantnych metainformacijow dokumentěrujo tabela 1, ředowana pó lichje dokładow. W špalše „skrotconka“ pódaajo se forma, ako se namakajo w zapisu skrotconkow w zawžeženju słownika (MS: XX).⁶

Žož njeeksistěrujo w wobspomnjonem zapisu konkretny wótpowědnik, jo se pširědowanje njebjaskich směrow stało na zakłaže lisćiny skrotconkow IV (MS: XXII sl.), w kótarejž definěrujo se *n.* ako skrotconka za *pódpołnocny, nō. za dlujkozajtšny, ō.* za

⁶ W MS namakajo se bejna licba dalšnych wariantow, kenž se městna dla sobu njenalicuju.

pódzajtšny, sü. za pódpóldnjowy, sö. za krotkozajtšny a w. za pódwjacorny. Skrotconce nw. za dłujkowjacorny a sw. za krotkowjacorny w lišcinje felujotej. Tak zestajone pódaša pišu se togodla w spinkach.

dialekt	precizěrowanje	skrotconka	licba dokładow
namjazne	pódzajtšny	ö. Grz.-D.	1008
	pódwjacorny	w. Grz.-D.	836
	powšyknje	(Grz.-D.)	234
	krotkowjacorny	(sw. Grz.-D.)	42
	srzejšny	m. Grz.-D.	32
	dłujkowjacorny	(nw. Grz.-D.)	1
		celkownje:	2153
Mužakojski	powšyknje	Musk. D.	717
	dłujkozajtšny	(nö. Musk. D.)	1
		celkownje:	718
Błošański	powšyknje	Sprwd.	389
	pódwjacorny	(w. Sprwd.)	70
	krotkowjacorny	(sw. Sprwd.)	25
	pódzajtšny	(ö. Sprwd.)	21
	krotkozajtšny	(sö. Sprwd.)	14
	dłujkozajtšny	(nö. Sprwd.)	9
	pódpóldnjowy	(sü. Sprwd.)	7
	dłujkowjacorny	(nw. Sprwd.)	4
		celkownje:	539
Grodkojski	powšyknje	Sprb. D.	180
	pódzajtšny	(ö. Sprb.)	123
	pódwjacorny	w. Sprb. D.	120
	krotkozajtšny	sö. Sprb. D.	35
	krotkowjacorny	(sw. Sprb.)	28
	dłujkozajtšny	(nö. Sprb. D.)	6
	pódpóldnjowy	(sü. Sprb.)	4
	dłujkowjacorny	(nw. Sprb. D.)	2
	pódpólnocny	(n. Sprb. D.)	1
		celkownje:	499
Chóšebuski	powšyknje	Cottb. D.	175
	pódzajtšny	(ö. Cottb. D.)	48
	dłujkowjacorny	(nw. Cottb. D.)	42
	dłujkozajtšny	(nö. Cottb. D.)	30
	pódwjacorny	(w. Cottb. D.)	20
	krotkozajtšny	(sö. Cottb. D.)	10
	krotkowjacorny	(sw. Cottb. D.)	9
	pódpólnocny	(n. Cottb. D.)	6
	pódpóldnjowy	(sü. Cottb.)	1
	celkownje:	341	

dialekt	precizěrowanje	skrotconka	licba dokładow
Picański	powšyknje	Peitz. D.	121
	pódzajtšny	(ö. Peitz. D.)	32
	pódwjacorny	(w. Peitz. D.)	18
		celkownje:	171
Kalawski ⁷	krotkozajtšny	(sö. Kal. D.)	56
	powšyknje	Kal. D.	11
	pódzajtšny	(ö. Kal. D.)	4
	pódpódnjowy	(sü. Kal. D.)	3
		celkownje:	74
Złokomorowski	powšyknje	Sftb. D.	44
	pódpólnocny	(n. Sftb. D.)	3
	dłujkozajtšny	(nö. Sftb. D.)	1
		celkownje:	48
Žarojski	krotkowjacorny	(sw. Sor. D.)	14
	powšyknje	Sor. D.	7
	pódwjacorny	(w. Sor. D.)	2
	krotkozajtšny	(sö. Sor.)	1
		celkownje:	24
dalšne	Gubinski	Gub. D.	22
	(Rański) ⁸	(D. Gross-Räschen)	3
	Lubinski	(Lüb. D.) ⁹	2
	(Žylojski)	(D. Sylow)	1

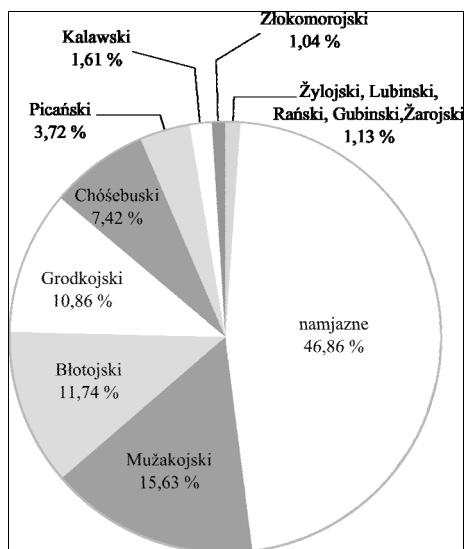
Tabela 1

W tabelach z absolutnymi licbami pódany póżel jednotliwych dialektow na celkownej licbje dokładow z metarěcnym wóznamjenjenim dialektu w MS pšedstajijo slědujucy diagram w procentualnej formje.

⁷ W swójej historiskej gramatice wobjadnawa Muka (1891:4) Błošański a Złokomorowski dialekt ako wósebnej warieteše Kalawskiego dialektu. To samske pšitřefijo drje teke za MS. Njedajo se weto wuzamknuš, až casy pódaše pódpódnjowych warietetnosćow Kalawskiego dialektu móšlo se pšilicysz dokładam za Złokomorowski.

⁸ Dialektu (abo skerjej městnej narěcy) Ranja a Žylowa se w zapisu skrotconkow (MS:XX) njejawitej. Nejskerjej dej se cytaš *D. Gross-Räschen* ako *Dorf Gross-Räschen*, *D. Sylow* ako *Dorf Sylow* (žinsa: *Großräschen*, *Sielow*). W zapisu skrotconkow IV (MS:XXII) pak stoj *D.* za *dialekt*. Togodla se wóno tši zapise za Rań a jaden za Žyłow how weto pódaju.

⁹ W zapisu skrotconkow (MS:XX) pódana forma *Lüb. D.* w teksće njewustupujo. Dokłažonej wariante stej: *Lübb. D.*, *Lübben. D.*

diagram 1: Procentualny póžěl jadnotliwych dialektow

Diagram pokazujo, až wucyniju dokłady z namjaznych dialektow (inkluziwnje Mužakowskego) písamem dvě tšešinje (62,49 %, ze Złokomorowskim 63,53 %) wšyknych relevantnych dokładow. Pópšawne ds. dialekty su w MS wjele rědšej explicitnje wóznamjenjone. To dajo se wujasniš z tym, až namjazne dialekty wósebnje na pólu leksiki se wěcej rozeznawaju wót Chóšebuskego dialekta resp. pisneje rěcy nježli pópšawne ds. dialekty. Na drugem boce jo snaž wóstał wjeliki žěl w Chóšebuskej narěcy a powšykneje w ds. dialektach rozšyrjoneje leksiki njemarkěrowany, dokulaž píšuskašu wótpowědne słowa teke pisnej rěcy abo su powšyknodolnoserske.

Mimo toho nježiwa se w MS na někotare fonetiske zjawy, kótarež wustatkju rozdzělnu dialektalnu resp. regionalnu realizaciju samskego słowa. To pótrjeffjo wósebnje wugronjenje *o* pó labialach a welarach, gaž njeslědujo labial abo welar ako [ó], [ε], [y]. Na ps. pišo se kontinuant *voda w MS jano *wóda*, pisanje *weda* abo *wyda* njewustupju.

Glědajucy na dokłady z pópšawnych ds. dialektow nadpadnjo, až matej Błošański (11,72 %) a Grodkojski (10,85 %) dialekt dosć wjeliki póžěl. Teke how dokumentěruju se z tym nejskerjej głownje rozdzěle teju dialektowu k pisnej rěcy. W paže Grodkojskego dialekta jedna se pši tom cescej wó take rozdzěle wót Chóšebuskego dialekta, kótarež wustupju tejerownosći w namjaznych dialektach (pšir. tabelu 2).

Mjeńšy póžěl markěrowanjow wósebnosćow z Kalawskego dialekta drje žo slědk na to, až njejo było teke za cas Muki južo wjele jsow, w kótarychž jo se toš ten dialekt powědał. Wó teritoriumje mjaz Błošańskim a Złokomorowskim dialektom pišo Muka (1891:4): „der Dialekt der wenigen dazwischen liegenden noch sorbischen Ortschaften ist stark vom Cottbuser Schriftdialekt beeinflusst“. Pódobnje jo z Gubinskim dialektom, za kótaryž jo mógał jano material z Rogowa póceraš. Muka (1891:4) pišo: „sorbisch geblieben ist ein einziges Dorf: Horno (Rogow), welches seine dialektischen Eigentümlichkeiten zum großen Teil bewahrt hat.“

Teke wót Žarojskego dialekta jo Muka mógał jano zbytki pšeslěziš: „Der Sorauer (Neiße) Dialekt: er erstreckte sich über den Sorauer Kreis; die noch jetzt sorbischen

Orte dieses Kreises an seiner westlichen Grenze von Weißagk über Dubrau bis Klein-Kölzig sind mehr oder weniger vom Cottbuser Schriftdialekt durchsetzt.“

Mjeńšy póžěl tych dialektow musy se toś głownje z tym wujasniš, až južo za cas Muki rěčna substanca w toś tych stronach jo była slabša nježli w centralnych ds. dialektach. To pokažo se teke w tom, až nalicyjo Muka (1891:4) Kalawski, Gubinski a Žarojski dialekt pód pónadpismom *ausgestorbene oder fast ausgestorbene* [Dialekte].

W zapisu skrotconkow ds. dialektow (MS: XX) stej mimo togo *Beskojsko-Storkojski (Be.-St.-D.)* a *Lukojski dialekt (Luck. D.)* zapisanej. W słownikowem žělu MS pak feluju konkretne pokazki na toś tej dialektu w zmysle górzejce w tabelach zestajonych pokazkow. Za nęgajšny Beskojsko-Storkojski dialekt wšak namakajotej se zapisa w slědujucej formje: *†dołgi, a, e (dial. Nebenform im Kr. Storkow-Beskow st. dlugi, s. dlujki)*¹⁰ a *†głuboki, a, e (dial. Nebenform von dlymoki im Kr. Stork.-Besk.)*

Znamuško § ako metarěčne wóznamjenjenje za słowa z namjaznych dialektow

W zawježeńskem žělu słownika (MS: XXIV) definěrujo se wóznam znamuška tak: § = *aus den Grenzdialekten einschliesslich des Muskauer Dialektes*. Glědajucy na mań dokładow z wótpowědujucych dialektow jo take wósebnje grafiske wóznamjenjenje zmyslapolne. Analiza pak pokazuju, až njejo konsekwentnje pšewježone. Tak stoj na pš. pód gronidłom *šryba: šryba & šrybka (Musk. & ö. Grz.-D.) = šruba & šrubka, s. šruba*. Wósebnje znamuško § feluju. Takich padow jo něži 900. Pši tom njejadna se wó regularny zjaw. Na pš. njejo tak, až feluju § jano w pokazkowych artiklach, kótarež pokazuju na głowne gronidło. Nawopacnje dajo teke pokazkowe artikle, kótarež su ze znamuškom § markěrowane, pšir.: *šbašonica, e, f. & bašonik, a, m. (w. Grz.-D.) = bošonica & bošonik, s. d.*

2.4. Kombinacije metarěcnych markěrowanjoj, ako pósěguju se na konkretne pširědujobjne dialektalne formy

Celkownje wustupuju 615 kombiněrowanych pódašow wó konkretnych dialektach w 154 unificěrowanych wariantach.¹¹ Nejwěcej dialektalnych pširědowanjoj, rozmjēj pěš, namakajo se pla słowa *ždźimaš, žož* stoj: *w. Sprb. & Grz.-D.; Gub. D.; Musk. & ö. Grz.-D.* Kombiněrowanje styrich pódašow dialektu jo 15 razow dokłažone, 74 razow wustupuju kombinacija tšich pómjenjowanjoj dialektu. We wšyknych dalšnych padach stej dvě pódaši se kombiněrowalej.

Wósebnje zajmne jo, kótare warianty toś tych kombiněrowanjoj nejcesćej wustupuju. Cestosć zgromadnego wobspomnjenja wšakich dialektow móžo byš indikator za stopjeń pódobnosći mjazy konkretnyma dialektoma resp. konkretnymi dialektami. Nawopak snaž njejsu dialekty, kótarež lěbda se kombiněruju, tak wjelgin na se pódobne. Slědujuca tabela dokumentěrujo w słowniku dokłažone kombinacije dialektow, w kótarychž se nanejmnjej raz znamuško „&“ ako zwězujucy element wužywa a kótarež wěcej ako raz wustupuju. Licby w lěwej špalše pódawaju pši tom sumu dokładow konkretneje kombinacije. 113 dalšnych kombinacijow se jano raz w MS jawje. K nim sluša žěl pšikładow za kombiněrowanje tšich a wšyknje styrich dialektalnych kwalifika-

¹⁰ Znamuško † stoj w MS za zestarjete, obsoletne formy, pšir. zapis znamuškow (MS:XXIV).

¹¹ Kombinacijow pódašow wó dialektach z takimi, ako pósěguju se na konkretnu wjas abo na powšyknje regionalne pširědowanje, jo hyšći wěcej.

torow. Aby byli zwiski mjazy jednotliwymi dialektami lěpjej wižeš, njejo se originalny slěd pódanych dialektow dožaržał.

dokłady	dialekt 1	dialekt 2	dialekt 3
2	Žarojski, pódwj.	Mužakojski	Chóšebuski, pódz.
2	namjazny	Mužakojski	Grodkojski
2	namjazny, pódz.	Chóšebuski, pódz.	Grodkojski
2	namjazny, pódz.	Chóšebuski, krotkowj.	Grodkojski, pódz.
2	namjazny, pódz.	Chóšebuski, pódz.	Grodkojski, pódz.
2	namjazny, pódz.	Mužakojski	Chóšebuski, pódz.
2	namjazny, pódz.	Mužakojski	Grodkojski
7	namjazny, pódz.	Mužakojski	Grodkojski, krotkoz.
16	namjazny, pódz.	Mužakojski	Grodkojski, pódz.
2	Žarojski	Mužakojski	Gubinski
2	Błošański	Chóšebuski	–
2	Błošański	Picański	–
2	Błošański, krotkoz.	Błošański, ppdnj.	–
3	Chóšebuski, dłujkowj.	Chóšebuski, pódwj.	–
2	Grodkojski	Mužakojski	–
3	Grodkojski, krotkoz.	Mužakojski	–
6	Grodkojski, pódz.	Mužakojski	–
3	Kalawski, krotkoz.	Grodkojski, krotkowj.	–
14	namjazny	Grodkojski	–
33	namjazny	Grodkojski, pódwj.	–
9	namjazny	Grodkojski, pódz.	–
33	namjazny	Mužakojski	–
4	namjazny, krotkowj.	Kalawski, krotkoz.	–
7	namjazny, pódwj.	Grodkojski	–
6	namjazny, pódwj.	Grodkojski, krotkowj.	–
2	namjazny, pódwj.	Grodkojski, krotkoz.	–
29	namjazny, pódwj.	Grodkojski, pódwj.	–
12	namjazny, pódwj.	Kalawski, krotkoz.	–
2	namjazny, pódwj.	namjazny, srjejžny	–
2	namjazny, pódz.	Grodkojski	–
5	namjazny, pódz.	Grodkojski, krotkoz.	–
17	namjazny, pódz.	Grodkojski, pódz.	–
249	namjazny, pódz.	Mužakojski	–
12	namjazny, pódz.	namjazny, pódwj.	–
2	Žarojski	Gubinski	–
3	Złokomorojski	Mužakojski	–

Tabela 2

Nadpadnjo, až kombinacija *Mužakojski dialekt – pódzajtšny namjazny dialekt* jo wjelgin dominantna. Wóna wugótujo pśisamem počuju w tabeli pśedstajonych dokładow konkretnych kombinacijow (249 z 503) a radnje 40 procentow wšykných w MS se namakajucy dokładow kombiněrowanja dweju abo wěcej dialektow. To rezultěrujo se wě na jadnom boce z togo, až jo w MS powšyknje wjele dokładow za tej dialektu. Na

drugem boce licby w tabeli wobznaniju, až Mužakojski a pódzajtšny namjazny (pó žinsajšnej terminologiji: Slěpjański) dialekt stej w młogem na se pódobnej. To pšitrje-fijo šim wěcej, gaž se glěda na zgromadne rozdžěle wót pópšawneje dolnoserbšćiny. Za pólo leksiki dopokazuju to na pš. błonkate kórty 1–4 w žasetem zwězku Serbskego rěcneho atlasa (SRA 10: 391, 393, 395, 397).

W dalšnych pozicijach w tabeli nadpadnjo pózěl zgromadnosćow wšakich warietnosćow Grodkojskego a namjaznego (inkluziwnje Mužakojskego) dialektu. Z wěstosću eksisterujuće zgromadnosći Grodkojskego z Chóšebuskim dialektom se pšešiwu tomu w MS mało dokumentěruju, nejskerjej dokulaž makaju se wótpowědne formy z pisneju rěcu.

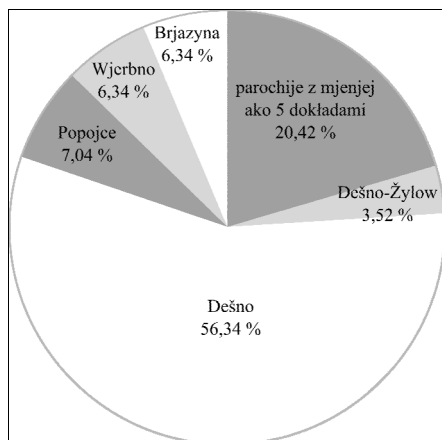
Až njenamakaju se w MS wětše zgromadnosći mjazy (pódpóldnjowym, krotkozajtšnym abo krotkowjacornym) Kalawskim a Złokomorojkim dialektom, drje njezwisuju z tym, až take w reališe su felowali. Zawina togo móglu skerjej byś, až Muka ma Złokomorojki dialekt za wósebnu warietnosć Kalawskiego dialektu (pšir. Muka 1891:4) a toš ewentualnje wšake dialektalne markery alternatiwnje wužywa. Jadnučki dokład za paralelne wustupowanje se namakajo pód gronidlom *kremi & kremja*, žož se pišo *Sfb. D. & sō. Kal. D.* Pódobnje namakajo se pód *dobosć* hyšći pšipis, w kótaremž se dialektalne a regionalne pširědowanje zmakajotej: *sō. Kal. D.; um Sfb.*

W tabeli pšedstajone, wěcej ako raz wustupujuće kombinacije, rezultěruju wětšy part ze susedstwa wótpowědnych dialektow. Pšezjadnosć periferneju dialektowu, rozmjej Złokomorojkego a Mužakojskego, jo tši raze doklažona, stawnje za leksem ze samskim kórjenjom: *škarada, škaradny, škaraziš*.

2.5. Metarěcne markěrowanje rěcnych wósebnosćow parochijow

Dalšnu kupku rěcnogeografiskich pódašow w MS twórje pokazki na rěcne wósebnosći konkretnych parochijow. Teke tu jo se pši analyzy MS pokazalo, až namakaju se za jednotliwe wósady wšakorake wobznamjenjenja a skrotconki, na pš. Par. Dissen, Par. Dissen, Parochie Dissen za Dešańsku wósadu abo Par. Papitz, Parochie Papitz, Kirchsp. Papitz, Parochien [...] Papitz [...] za Popojsku wósadu. W słowniku wustupuju pokazki na slědujuće parochije: Dešno (80), Popojce (10), Wjerbno (9), Brjazyna (9), Slěpe (4), Chóšebuz (4), Skjarbošc (3), Janšojce (3), Gołkojce (3), Parcow (2), Liškow (2), Syjk (1), Rań (1), Łuty (1), Łojow (1), Hochoza (1), Górcenow (1) a Bórkowy (1). Mimo togo wustupuju pěš razow kombiněrowane pokazki na Dešańsku a Žylojsku wósadu (ze zapisowymi wariantami Par. Dissen – Sylow, Par. Dissen-Sylow, Parochien Dissen-Sy-low) a raz pawšalna pokazka na někotare wósady Grodkojskego wokrejsa (in manchen Parochien des Spremb. Kreises).

Wuchadajuce z licbow dokładow metarěcnych informacijow wó jednotliwych parochijach pšedstajijo slědujuće diagram procentualny pózěl jednotliwych wósadow na celkowej sumje how relewantnych dokładow.

diagram 2: procentualny póżěl jadnotliwych wósadow

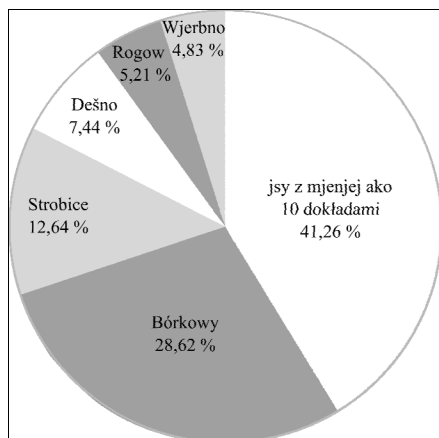
Napadnjo dominanca pódašow z Dešańskeje wósady, což drje móžo se wujasniš z tym, až tegdejšy Dešański faraš, Bogumił Šwjela, jo intensiwnje sobu na słowniku želał. Konkretnje pišo Muka: „Pši tom jo mě kněž faraš Bogumił Šwela w Dešnje nejžlěpej pomagał, [...] młoge w jogo Dešańskej wosaže třebane ludowe grona zapisujucy a mě [...] k luhywańu pšijašelne pšepodawajucy.“ (MS: VI)

2.6. Metarěcne markěrowanje rěcnych wósebnošćow jsow a městow

W słownikowem teksće MS namakajo se na 269 městnach metarěcne markěrowanje rěcnych wósebnošćow jadnotliwych jsow a městow. Nejcesćej su wobspomnjone Bórkowy (77), Strobice (34), Dešno (20), Rogow (14) a Wjerbno (13). Dalej namakaju se Turzej (9), Gołkojce (9), Žyłow (8), Raduš (7), Bluń (7), Prjawoz (6), Popojce (6), Łuty (6), Zaspy (5), Hochoza (5), Brjazyna (5), Škódow (4), Smogorjow (3), Rań (3), Pšiluk (3), Chmjelow (3), Móšt (2), Lipje (2), Lědy (2), Łakoma (2) a Bukow (2). Po jadnom razu se naspomnjeju Wochozy, Wjelike a Małe Dobrynje, Šejnejda, Miłoraz, Kšišow, Kóšyna, Janšojce, Hónznja, Góry, Drjowk a Drjejce.

Teke w tom paže eksistěrujo w MS mimo regularnych pisanjow mań wariantow, kótarež se how městna dla njenalice. Ako pšikład daš su how nalicone warianty za Bórkowy. Mimo zapisa *Burg* namakaju se teke zapise *Burg im Spr.*, *Burg, Sprwd.*, *Burg. Sprwd.*, *Burg im Sprwd.*, *Burg, Spreewald.*

Slědujucy diagram pšedstajijo procentualny póżěl jadnotliwych jsow na celkownej sumje how relewantnych dokładow.

diagram 3: procentualny póžěl jsow

2.7. Regionalne pódaša typa *nö. von Cottbus*

W MS eksistěrujo cěly řed rěcnogeografiskich pódašow, kótarež su zestajone z pódaša směra a pódaša konkretnego města (typ: *nö. von Cottbus*). Wóni pokazuju perspektiwu Muki: Chóšebuz jo centrum, twórcy dialektalny zakład pisneje rěcy. To njewuchada jano z togo, až dajo za to město nejwěcej pódašow togo typa a až eksistěruju pokazki do kuždego njebjaskego směra. Pódaša, ako póšěguju se na druge města, pódawaju cesto směr, ako wót Chóšebuza se zdalujo, na ps. *nö. von Peitz*. Konkretnje dajo slědujuce zapise: nördl. von Cottbus (3), nö. von Cottbus (1), nö. von Cottb. (1), östl. von Cottbus (1), sö. von Cottbus (1), sü. von Cottb. (1), südl. [...] von Cottbus (1), sw. von Cottbus (2), w. von Cottbus (1), nw. von Cottb. (1), nw. [...] von Cottbus (1); nö. von Peitz (1), ö. von Peitz (1), sü. von Peitz (1), nw. [...] von Peitz (1); östl. von Vetschau (1), sö. von Vetschau (1), nw. von Vetschau (2); ö. von Sprb. (1), östl. von Spremberg (1).

Pla pódašow, kenž póšěguju se na Zły Komorow, se kněžy tšochu hynakša situacija. Glědajucy na periferne položenje a rěčnu situaciju za cas Muki namakaju se pokazki na pódpódnjo abo dlujke zajtšo města, pótakem w směrje na Chóšebuz: n. von Sftb. (1), nördl. von Sftb. (1), nö. von Sftb. (4).

2.8. Regionalne pódaša typa *um Cottbus resp. in der Cottbuser Gegend*

Dokłady dalšnego typa metarěcných regionalnych pódašow, rozmjej typ *wokolo resp. we wokolnosći + konkretne pódaše městna*, se w slědujućem dokumentěruju:¹² um Peitz (64), um Cottbus (46), um Drebkau (26), um Senftenberg (25), um Vetschau (9), um Lübbenau (6), um Spremberg (5), um Papitz (3), Musk. Gegend (3), um Kalau & Lübbenau (3), um Hoyerswerda und Muskau (2), um Burg im Sprwd. (2), um Werben (1), um Triebel (1), um Kalau, Luckau & Lübbenau (1), um Lieberose, Kr. Lübben (1).

¹² Městna dla pódawaju se jano głowne warianty. Za Picnjo na ps. pišo se město *um Peitz* teke: *u. Peitz, um Peitz herum, um Cottb. & Peitz, um Drebkau und Peitz, in der Gegend von Peitz, um Peitz und andere Orte, um Peitz und anderen Orten*.

Napadnjo wjelika licba pokazkow na Picnjo. W drugich dotychměst pśedstajonych typach pódašow graju informacije z wokolności togo města mjenjej wažnu rolu.

Mimo rowno pśedstajoneju typowu pódawanja informacijow wó regionalnych rěcnych wósebnoscach namakaju se w MS casy powšykne regionalne wugrona, ako njedaju se konkretnym stronam pširědowaš. To su: *in vielen / einigen / manchen (ärmeren) / (den) verschiedenen / den meisten Gegenden (der N.-L.); in den Gegenden, wo [...] ; nur noch in einigen Gegenden des ns. Sprachgebiets.*

2.9. Powšykne resp. naddialektalne rěcnogeografiske pódaša

W pširowanju z masu pokazkow na konkretne dialektalne formy njejo licba naddialektalnych metarěcnych pódašow pšeliš wjelika: dial. (ca. 900), ns. D. (56), w. DD. (7), ö. DD. (4), sw. Dialekte (3), nö. DD. (2), sü. ns. D. D. (1).¹³ Něži 900 razow dokłožony marker *dial.* bžez konkretnego lokalizěrowanja pósěgujo se pšisamem pšecej wopšawdu na dialektalne formy. Wón njewustupujo toš (resp. lěbda wustupujo) ako metarěcne wóznamjenjenje stiloweje rowniny město kwalifikatora *umg.* kenž markěrujo wobchadno-rěcne formy w aktualnych ds. słownikach (Starosta 1999, DNW).

3. Wuběrk konkretnych dialektalnych zjawow w MS

Glědajucy na to, až referěrujo se w MS tysacy raze na dialektalny resp. regionalny rěcny zjaw, njejo móžno, we wobłuku toš togo žěla wšykne konkretne pady wobspomnješ. Njejo daniz móžno, systematiski pśedstajiš wótbłyšćowanje wšyknych dialektow w słowniku. Pšeliš rozdźelne su pódaša z jadnotliwych rěcnych subsystemow, pšewjelika jo mań wšakorakich kombinacijow.

3.1. Leksikaliske wósebnosci

W MS ako dialektalne wóznamjenjone formy su nejcesěj leksikaliske wósebnosci, kótarež mógu casy měš dialektalne fonetiske abo morfologiske pšiznamjenja. Jich pširědowanje konkretnemu dialektu pak njegroni, až samski leksem njejo se wužywał (w samskej abo pódobnej fonetiskej pódobje) teke w drugich dialektach.

Cesěj pódajo se za wěsty leksem za wěsty dialekt hynakšy wóznam, ako jo powšykne znaty. Tak stoj pla lema *jagoda* pó pódašu formy plurala (*jagody*) nimski ekwiwalent *Beeren*, za Błošański dialekt ale pódajo se speciělne wóznam *Erdbeeren* ('stynice'). W drugich padach njama słowo jano wósebnny wóznam, ale teke wósebnu formu, kótaraž njejo w słowniku z hynakšym wóznamom zapopadnjona. Tak dokumentěrujo MS, zasej za Błošański dialekt, formje *zybry* a *žybra* ('tupa kopsiwa'). Tež dialektalnje skrotcone formy ako Błošańske *ke* 'teke' MS wobspomnjejo.

Z ds. dialektow, kótarež su geografiski namjaznym dialektam bliske, wósebnje ze wšakich warietětnoscow Grodkojskego dialektu, su pódane cesějšy raz formy abo wóznamy, kótarež su takim z gs. a/abow namjaznych dialektow bliske, na pš. *bórze*

¹³ Pó zapisu skrotconkow (MS:XXII) stoj *D.* za *dialekt*, *DD.* za *dialekty*. Teke pla toš tych zapisow dajo dosć wjeliku wariantiwnosc, kótaraž se how městna dla eksplícitnje njedokumentěrujo. Za pódwjacorne dolnosěrbske dialekty pišo se na pš. pódla w. *DD.* teke *westl.*, *west. D. D.*, *westl. Dial.*, *westl. Dialekte*.

‘skóro’, *gólica*¹⁴ ‘żowčo’, *krawc* ‘šlodar’, k tomu z pódzajtšnego Grodkojskego dialektu *krawcojcy* z nimskim ekwiwalentem *die Schneiderfamilie*. Teke słowo *wěcny* ‘nimjeryny’, citěrowane z namjaznych dialektow a pódzajtšnego Grodkojskego dialektu, wótpowědujo pó formje gs. *wěcny*. Z krotkozajtšnego Grodkojskego dialektu su nalicone formy *gusto* teke z wóznamom ‘cesto’ (gs. *husto*), *kokula* ‘kukawa’. Z pódpólnjowego Grodkojskego dialektu jo dokłažone na ps. *jědowaty*, *jědowaše* ‘gadowaty, gadowaše’¹⁵ a *zajec* ‘wuchac’. Pódobnych pšikładow mógało se rowno tak z krotkowjacornego a pódwjacornego Grodkojskego dialektu dosć nalicyś.

Pla dialektow, kótarež njejsu byli južo za cas Muki witalne, mógu se pódáša w MS póšěgowas na (starše) pisne žrědła, což njejo pšecej dokumentěrowane. Togodla dej se wósebnje z formami wobglědniwje wobchadaš, kótarež pširědujo Muka krotkozajtšnemu Kalawskemu abo Złokomorojskemu dialektu. Někotare z nich póchadaju (lěcrownož njejo to wóznamjenjone) z rukopisnych cerkwinych knigłow, kótarež jo Muka (pó Hórniku 1879) pširědował Złokomorojskemu dialektu a kótarež pómjenijo wón togodla *Senftenberger Handschrift*. Mjaztym jo jasne, až spis jo pó absolutnje pšewažecem žělu górnoserbski (pšir. Stone 2009). MS citěrujo na ps. formje *kremi* a *kremja*, kótarež dokumentěrujo za pómjenjony spis južo Hórnik 1879:137). Samske pšitřefijo za formje *wěščennica* a *wěščennik*, kótarež wospomnjejo ze samskeju ortografiju tejerownosći južo Hórnik (1879:138). Jano pla lema *wujowańe* pódajo Muka, pširědujocy formu krotkozajtšnemu Kalawskemu a pódwjacornemu namjaznemu dialektu teke žrědło: *S[en]f[er]b[erger] H[an]dschr[ift]*. Weto su pódáša MS z togo regiona za ds. dialektologiju relewantne. Za wětšy part drje jedna se wó awtentiski material z tencas hyšći serbskich jsow.

Ako pokazka na leksikografiski zapopadnjone bogatstwo dialektalneje leksiki w MS, namakajo se na kóncu nastawka pšiloga z lisćinu formow, kótarež su eksplicitnje pširědowane Błošańskemu, Grodkojskemu a Kalawskemu dialektu.

3.2. Fonetiske wósebnosći

Změna *ch* > *k*

Hynac ako w górnoserbšćinje, žož wugranja se *ch w zazuku morfemow normalnje ako [k] resp. [k^h], jo dolnoserbšćina wětšy part wugranjanje [x] wobchowala. Dajo někotare, nejskerjej južo stare wuwzeša, na ps. *klěb*, *kšěn*, žož pišo se – pó wugranjanju [k] we wětšynje ds. dialektow – teke w pisnej rěcy <k>. W swójej historiskej gramatice pódajo Muka (1891:176 sl.) pšikłady z pisneje rěcy, comuž pšizamkuju se formy z pódwjacornego Grodkojskego a srježnego namjaznego dialektu, kótarež wót pisneje rěcy se wóthylaju. Take pady su ako dialektalne wósebnosći teke w MS dokumentěrowane, wósebnje cesto za južo w gramatice wuzwignjony pódwjacorny Grodkojski dialekt, nic pak w kombinaciji ze srježnym, ale z pódwjacornym namjaznym dialektom: *klěw/klew*¹⁶, *kójna*, *komot*, *²kowaš*, *skow*, *skowańe*, *skowaš*. K zasadnej změnje *ch* > *k* w zazuku morfema pak w toš tom, w SRA wěcej njewobželanem dialektse pó znanstwje MS došlo njejo. W słowniku namakaju se eksplicitnje tomu dialektu pširědowane formy ako *chólowka*, *chocholany*, *schajžaš*, *zachopinaš*. Pšewježona změna jo pótakem teke w pódwjacornem Grodkojskem dialektse była wězana na konkretne leksemy, ale

¹⁴ Pšipis w MS: bes[onders] gebräuchlich im Gub[ener], Spr[em]b[erger] u[nd] Grenz-Dial[ekt].

¹⁵ Wót lema *jědowaty* pokazuju se na substantiw *jěd*. Taki lema pak w MS njeeksistěrujo.

¹⁶ How pšizamknjo se teke forma *klow*, kótaruž citěrujo MS ze Złokomorojkego dialektu.

zazdašim jo było wëcej leksemow pótrjefjonych nježli w pisnej rëcy a wëtšynje zbytnych dialektow. Z drugich dialektow dokumentëruju MS pšechad *ch* > *k* w zazuku mj. dr. za krotkozajtšny Kalawski dialekt (*kmel* ‘chmjel’) a pódzajtšny Picański dialekt (*kalupa* ‘chalupa’). Zajmnej stej lemowej zapisa *kóžyšćo* a *kóžyšćko*, kótaryma pšipisujö Muka powšyknj kwalifikator *vulg[är] verd[erbt]*. Wopšawdu wugranja se słowo *kóžyšćo* we wëtšynje ds. dialektow w zazuku z [k] (pšir. SRA 7: 77). Pisanje z <ch> jo toš etymologiske a njama bazu w centralnych ds. dialektach.¹⁷

Muka ma teke słowje *kšopa* a *kšopka* za rezultaty změny *ch* > *k*, pišucy (*dial. & Moll[er]*) = *chropa* resp. (*dial.; Moll[er]* *G[e]s[ang]b[uch]*) = *chropka*. Samske pšitřefijo za werb *kšopiš*, žož jo pšipisane (*dial. & Chojn[anus]*) (...) *chropiš*. To by pokazało na wjelike starstwo změny, kótaraž dejala se wótměš hyšći do změny *kr* > *kš*. Jadna se pak wó onomatopoeiske słowa, a forma na *kš*- móžo teke kontinuërowaš stare *kr-, pšir. na pš. pólske *kropić*, česke *kropit*, ruske *кромить*, ukrajske *кronути*.

Nawopaki dialektalnje zachowane *ch* pšëšiwö pšnorëcnemu *k* dokumentëruju Muka za leksem ‘kšebjat’, gaž lokalizëruju w MS formu *chrebjat* ako staršu formu w pódwjacornem Błotojskem dialeksë a dokumentëruju historiske *chrebet* pla Tharaeusa.¹⁸

š město *č

W MS stoj změstymi dialektalna forma z *š* na městnje wócakowanego kontinuanta za *č, rozměj *c*. To pótrjefijo wósebne dokład *šeřen* (nejskerrej *čer-), kótaryž lokalizëruju se powšyknje do Błošánskego dialektu. Z tym by se makał dokład *šelnik* (drje k *bščel-), citërowany w MS pó Albinu Molleru, Tšupcańskem fararju. Ewentualnje słuša how teke *šwëlowaš*, kótarež zarëduju MS do pódwjacornego Błošánskego dialektu (pšir. gs. *čwëlowač*).

W diminutiwnych formach namakajo se *šk* město *ck* wósebne w krotkowjacornem Grodkojskem dialeksë. Za njen dokumentëruju MS *liško* ‘licko’, *swëška* ‘swëcka’, *góliška* ‘gólicka’, za pódwjacorny Grodkojski dialekt jo zapisane *wóško* ‘wócko’. To by se móгло interpretërowaš ako rezultat změny *č* > *š*, kótaraž by se dejala wótměš pšed změnu *č* > *c*. Ale teke analogiske wurownanje z drugimi typami diminutiwow (pšir. słowa ako *brjušk*), w kótarychž kupka *šk* wustupuju, by móžne było. Pódobne pady su w MS teke za druge dialekty dokłážone, na pš. powšyknje za Błošánski *žowško*, za pódzajtšny Błošánski *wótrošk* a za pódzajtšny namjazny dialekt *palašk* ‘palack’. Rowno w diminutiwnych formach casy *ck*, *čk* a *šk* teke powšyknje konkurëruju. Tak pódajo MS rowno tak ako aktualny internetowy nimsko-dolnoserbški słownik DNW ako diminutiwnej ekwiwalenta za nimske *Apfel* bžez rozeznawajucych kwalifikatorow *jablucko* a *jabluško*. Bžez dialektalnego pširëdowanja wóstanjotej w MS teke formje *matuški*, *maluško* wót kótarejuž se wótkazuju na *matučki*, *malučko*. Samske pšitřefijo za *pišk*, kótarež stoj njekomentërowane pódla *pick*. Teke *mlošk* wóstanjo w MS dialektalnje njepširëdowany.¹⁹

¹⁷ Fakt, až kontinuëruju se kupka *chv- teke w ds. dialektach cesto ako [k], mógal na to pokazaš, až powšyknä gs. změna *ch* > *k*^(h) ma w tej kupce jedno z wuchadnišćow (pšir. Kaulfürst 2012:214 sl.).

¹⁸ Njedajo se ale celo wuzamknuš, až kontinuëruju ds. formy na *kš*- *krb- < *grb-, pšir. teke *nokš* < *nogbь.

¹⁹ Faska cwiblujo indirektnje na toš tej formje pla Muki a pokažo na to, až ma wëtšyna wšych dialektalnych zapisow za material SRA formu *mlošk* < *moltьkь (SRA 1:170). Mukowy zapis namakajo pšëšiwö tomu pódpëru w tom, až wustupuju w ds. tekstowem korpusu (DoTKo) wjelika maň dokładow za twarde *š*, mjaztym až jo lëbda takich za měke *š*.

Kontinuěrowanje *dl

W zazuku jo kupka *dl w dolnoserbścinje normalnje zdžaržana. SRA (14:148) toś tu poziciju wósebnje njewobjadna, wobspomnjejo se pak wustupowanje formy *glejki* za Kromolu, Miłoraz a Parcow. Kontinuěrowanje kupki *dl pšez *gl* resp. *gl* jo dokłažone teke w MS. Za pódzajtšny Grodkojski dialekt jo zapisane *gla*, *glacogo*, konkretnje njepširědowane (kwalifikator: *dial. Formen*) wóstanu zapise *glejki* resp. *glejko*. *Glujki* a *glujko* wobznajijo MS za Gubinski, Žarojski a Mužakojski dialekt. Za pódwjacorny Błošański dialekt jo dokłažone *glumoki*, za Gubinski, Žarojski a Mužakojski *glymoki*. W SRA (9: 146) interpretěruju se toś te formy ako kontinuanty *dľb- ze změnu *dl* > *gl*, ale pokazuju se teke na móžnosć, až mógali wóni *gľyb- abo *gľob- kontinuěrowaś abo z kontaminacije toś tych formow rezultěrowaś.

W interwokaliskej poziciji jo se kupka *dl w dolnoserbścinje tejerownosći wětšy part zachowała. W MS namakajotej se pak zapisa *prugło* resp. *prygło* (město *pšudło*²⁰), žož se kupka *dl zazdašim teke w toś tej poziciji ako *gl* kontinuěrujo. Dalšne pšikłady su *knygla*, *knygle*, *knyglowy* město *knydl-*. How pak njejo jasne, lěc njerezultěrujo *gl* z wuchadnišćoweje nimskeje dialektalneje formy.

Pšed njepřednymi wokalami jo se *dl w interwokaliskej poziciji wětšy part wobchowała: *widly*, *tšašydlo*. W pódwjacornych dialektach ale su se kontinuanty *dl wótergi zjadnorili na *l* [l] resp. *l* [u] (pšir. SRA 14: 148–150). Za toś ten zjaw dajo w MS někotare dokłady, ako póhadaju, su-lic dialektalnje konkretnje pširědowane, z pódwjacornych stron. Za krotkowjacorny Błošański dialekt jo dokłažone *bilo* (‘bidło’), *pódperalo* (‘pódpěradło’), powšyknje z Błošańskego dialektu citěrujo Muka *tšesalo* (‘tšesadło’) a z krotkozajtšnego Kalawśkego dialektu *sarstalo*²¹ (‘cerstadło’). Dalšne pšikłady za zjadnorjenje *-adlo* > *-alo* su: *brizalo* (dial.)²², *bryzalo* (Chojn[anus]), *bulalo* (Burg, Sprwd.)²³, *cerstalo* (dial.), *glědalo* (Moll[er]. G[e]s[angbuch]. 69^b, dial.), *gódalo* (dial.), *hobertalo* (vulgär, dial.), *kósciwalo* (dial. F[orm]), *prokalo* (dial.), *salo* (Will[e] Ps[altaf]), *tšakalo* (dial.), *wisalo* (dial.), *zaweralo* (vulg., dial. F[orm]).

Jo-lic etymologiske wujasnjenje Muki korektne, jo se kupka *dl dialektalnje teke pšed přednym wokalom zjadnorila na *l*: *milina* (‘mjedlina’).²⁴ Direktnje statkowanje analogije, ako pla *wiły* a *wilice* resp. *wilicki*, kótarež wopisuju se w MS powšyknje ako dialektalne a za kótarež pódajo se wušej tego žrědło Chojn[anus], drje w tom paže njepšedlaży.

Konsekwentnje pak se zjadnorjenje kupki *dl w MS njewótbłyščujo. Na pš. dajo w słowniku wušej sto substantiwow, ako kónice na *-adlo*, ale jano w górzejce wobspomnionych padach jo teke wótpowědnik na *-alo* pódany.

Pšed dalšnym konsonantom jo se kupka *dl w dolnoserbścinje wětšy part zjadnorila tak, až *d* jo wupadnuło. Zajmnej stej w tom zwisku zapisa *kšidłko* a *kšidłkař*, lokalizěrowanej w pódpódnjomem a krotkozajtšnem Błošańskem dialeksje, pšir. pisnorěčne

²⁰ Pód gronidłom *prugło* pokazuju se zamólnje na njeeksistentnu formu *pšudło*, pód *prygło* ale korektnje na *pšudło*.

²¹ Glědajucy na gramatiske pódaša a wótkaz na ‘cerstadło’ drje jo to šišćarska zmólka město *sarstalo*.

²² Pódaša žrědłow a lokalizěrowanja pšipisuju se w spinkoma.

²³ Pšipis *Burg, Sprwd.* mógal stojaś za *Burg/Spreewald*, abo *Burg + Spreewalddialekt*. Do lisićiny dokładow Błošańskego dialektu njejo se forma pšiwzela.

²⁴ Na samskem městnje (MS, gronidło ²*milina*) stoj teke wariantu *melina*, kótaraž pširědujo se dłužkowjacornemu Chóšebuskemu dialektujo.

kšilko.²⁵ Tšeše słowo ze zdžaržanym *-dlk-* w MS jo *žrědlko* z pšipisoma *obsol[et]* a *dial*.

Kontinuěrowanje **tl* w zazuku

W dolnoserbšćinje kontinuěrujo se **tl* w zazuku powšyknje ako *tl-*. W někotarych regionach pak su nastali pšed *o*, *u* disimilatiwne formy z *kt-*. W MS wótbyšćujo se toš ten zjaw pšez gronidle *klukaš* a *klusty*, kótarež stojtej gromaže w samskem pokazkowem artiklu a pširědujotej se Grodkojskemu, Mužakojskemu a pódzajtšnemu namjaznemu dialektjoju. Pšikład za *kto-* < *tlo-* w MS njewustupujo.²⁶

Zdžaržanje kupki **str*

Material SRA (14: 147) dokumentěrujo powšyknje zdžaržanje spóčetneje kupki **str* jano za pódzajtšny namjazny (Slěpjański) a Mužakojski dialekt. Za tej dialekta jo *str* w MS derje wobznanjone, pšir. gronidla ako *sostra*, *struga* atd., njezdjadorjona kupka pak jo dokumentěrowana teke za nęgajšny pódzajtšny Grodkojski dialekt, nanejmnjenjej w někotarych leksemach.²⁷ Z toš tego dialekta citěrujo Muka: *stradaš*, *strach*, *strachosć*, *struchly*, *struna*, *strup*, *wóstroga* a *wóstry*. Na toš tu wósebnosć pokazujo južo w swójej gramatice (Muka 1891:231), žož pómjenijo wósebnje jsy Lěšće (Horno) a Wjeliki Kólsk (Groß-Kölszig).

Zdžaržanje kupki **str'*

Kupka **str'* kontinuěrujo se w dolnoserbšćinje normalnje ako *stš* [sč], pšir. pisnorěčne słowa ako *stšělaš*, *stšigaš* atd. To plaši teke za pódzajtšny namjazny (Slěpjański) a Mužakojski dialekt.²⁸ Z pódzajtšnego Grodkojskego dialekta pak pódajo MS dwa pšikłada za zdžaržanje kupki *str'*: *strigaš*, *wóstriš*. W swójej gramatice Muka (1891:231) pišo: „Ferner wird an manchen Orten des südöstlichen Teiles, namentlich in Horno und Gross-Kölszig [...] sogar vor weichen Vocalen die Palatalisierung des *r* [...] der bequemeren Sprechbarkeit wegen unterlassen, z. B. [...] *jastrjeb* Habicht, *strěcha* Dach, *strigaš* scheren, *wóstriš* schärfen [...]“.²⁹ Napadnjo, až njejtstje se formje *jastrjeb*³⁰ a *strěcha* do MS pšewzelej.

Změna *l* > *h*

Typiske za dolnoserbšćinu jo, až jo se do dalokeje měry narownało w zazuku stojceje w pšed *u* a *o*³¹ z *h* resp. z nulu. To póttrjefijo pady, žož w kontinuěrujo **v* (na pš. *wu-* <

²⁵ Snaž pak jo Muka pšewzeł hyperkorektny zapis ze žrědła, pšeto pód gronidłom *kšidlkar* pokazujo na to, až informacija póchada wót Jordana.

²⁶ Za dialekty, žož wustupuju formy ako *klusty*, *klukaš*, su w dialektne materialu teke słowa ako *klocyš* dokłožone, pšir. SRA 14:151.

²⁷ MS pširědujo gronidla *wótšawa*, *wótšawka* a *zlošana tšawa* (pód gronidłom *tšawa*) mimo drugih teke pódzajtšnemu Grodkojskemu dialektjoju. To pak móžo bys zamólne zjadnorjenje, kótarež rezultěrujo z toho, až jo se w drugih pómjenjenjonych dialektach změna *str* > *tš* wopšawdu wótměła. Na to wósebnje pokažo, až lokalizěrujo se zapis *zlošana tšawa* teke w pódwjacornem namjaznem dialekses, za kótaryž jo toš ta forma njemóžna.

²⁸ Za pódzajtšny namjazny dialekt wobznanjijo SRA (14:146 sl.) kontinuěrowanje leksema **strěcha* ako *čěcha*, mimo *s* na zachopjeńku, w drugih relewantnych padach pak *sč-*.

²⁹ MS pódajo za pódzajtšny namjazny dialekt teke formu *strigać*, w SRA (14:146 sl.) pak jo jano *sčigać* dokłožone.

³⁰ Wócakowaš by se dejal zapis *jastrěb*.

³¹ To njepšitřjefijo za pady, w kótarychž kontinuěrujo se **o* ako *ó* ([y], [ɛ] abo [ó]).

*vy-), ale teke protetiske w- pśed wokalom w zazuku (na pś. *woko* < *oko). W dialektach, žož *l* se bilabialnje wugranja, pótrjefijo to teke słowa, kótarež kontinuěruju *lu- abo *lo- (pśir. na pś. SRA 1: 149, 5:231). MS toś ten zjaw dokumentěrujo, ale pśisamem jano za pódwjacorny Błošański dialekt, za kótaryž su dokłažone *hompuch*, *hopa*, *hopata*, *husćina*, *husćis* město *lo(m)puch*, *lopa*, *lopata*, *łušćina*, *łušćis*. Powšykne za Błošański dialekt, ale teke za pódwjacorny Chóšebuski dialekt pódajo MS *hug* město *lug*. Formy, kótarež by eksplicitnje pokazali na alterněrowanje *l* z nulu, w MS njewustupuju.³²

Z pódwjacornego Błošańskego dialekta ma MS samo pśikład za změnu *l* > *h* pśed wokalom *a*: *hapaś* město *lapaś*. Wótwołěńku *hapawka* město *lapawka* njelokalizěrujo MS jano w tom, ale teke w pódwjacornem Grodkojsem a namjaznem dialektě.

Njeregularne reflekse *ɛ

W MS namakaju se dokłady, w kótarychž se zdajo, až *ɛ jo kontinuěrowane (tak ako w gónoserbšćinje) ako *'a*. W slědujucem nalicyju se relewantne pśikłady, w spinkoma pódawa se Mukowe dialektalne pśirědowanje: *hopjatk* (krotkowjacorny Grodkojski, krotkozajtšny Kalawski), *hopjatcaś se* (pódwjacorny Grodkojski, krotkozajtšny Kalawski), *řap* (krotkozajtšny Kalawski, krotkowjacorny namjazny), *jakaś*, *jakaty*, *jakawy* (krotkowjacorny Grodkojski).

Toś te formy pak mógu se teke interpretěrowaś ako rezultaty sekundarneje změny *'e* > *'a*. To by se pominało jěsne wopadnuše *ě* > *'e* w pomjenjonych leksemach abo samo hynakše etymologiske pśirědowanje. Tak naražijo Werner-Wornar (1996:184) pódla rekonstrukcije *reřpъ za ds. *reřp* za ds. *řjap* wuchadnišćowu formu *reřpъ. Faska pokazuju w SRA (12: 308) na to, až wustupuju na pódwjacornej kšomje ds. rěcneho teritoriuma mimo leksemow ako *řjap* a *lemjaz* teke formy ako *warjaca*, *bólace* abo *šelacy*. Wón ma refleks *'a* < *ɛ za wěcej wěrjepódobny, nježli změnu *'e* > *'a*.

Njeglědajucy na pšašanje, kak su nastali formy z *'a*, dajo se zwěsćis, až koncentruju se wóni na pódwjacorne strony Dolnjeje Łužyce, w MS wósebnje na (pód)-wjacorny Grodkojski a krotkozajtšny Kalawski dialekt. Njedajo se wuzamknus, až w toś tych stronach *ɛ casy jo se wuwilo na *'a*. Jo pak teke fakt, až změna *'e* > *'a* jo rowno na pódwjacoru nejdalej pókšacona (pśir. SRA 14: 73).

Změna *'e* > *'a*

Typiska ds. inowacija jo pśechad *'e* > *'a*. Toś ta změna pak njejo se wótměla we wšyknych relewantnych leksemach (pśir. *mjenaś* vs. *mjanaś). Mimo togo jo se w někotarych słowach změna pšewjadła w standardnej dolnoserbšćinje, we wjelikem žělu dialektow pak nic. Słowo *mjadwjež* jawi se na pś. w tej formje jano na pódwjacoru rěcneho teritoriuma, mjaztym až w centralnych a pódzajtšnych narěcach se kněży forma *mjedwjež* (pśir. SRA 3: 45). Nawopacnje wustupuju w standardnej rěcy formy ze zdžaržanym *e*, rowno až w dialektach su teke pšegłosowane formy dokłažone. Tak wustupuju forma *jaž* w pśisamem samskem teritoriumje ako *mjadwjež* (pśir. SRA 14: 70), w pisnej rěcy pak se kněży forma *jež*.

W MS se toś te rozdžěle pó žělach wótbłyščuju. Dialektalnje zachowane *'e* město *'a* jo dokłažone na pś. w *kerchob* (pódzajtšny Chóšebuski a Grodkojski dialekt). Zajmne jo

³² Wuwzeše jo forma *obyda* 'łoboda', kótaruž pak citěrujo Muka z pisnego žrědła (Časopis Maćice Serbskeje). Pisanje z *u* abo *o* direktnje na zachopjeńku słowa namakajo se zewšym jano wuwzeńje w pokazkowych artiklach MS: *oltař* (> *holtař*), *u* (> *hu*), *upacmac* (> *hupacmac*), *utere* (> *waltere*).

w tom konteksće, až pódawa Muka rowno za pódwjacorny Błošański dialekt někotare formy z *e*, rownož pokazuju w pózdžejšnych slěženjach toś te słowa w pódwjacornych stronach pšewježonu změnu. Tak pšipisuju Muka toś tym narěcam formje *medwěz*, *medwėdk*, mjaztym až matej wobej słowje w materialu SRA (3: 45 resp. 183) na pódwjacorcu ds. rěcneho teritoriuma 'a. Toś ta diskrepanca móžo se na dwóju wašnju wujasniš. K přědnemu jo móžno, až póchadaju formy ze stron, ako za cas zběranja materiala za SRA su byli južo pšenimcone. K drugemu Muka jo mógal se pósęgowas na historiske teksty. Tak jo na pš. forma *meedwefche* dokłažona pla Mollera (1574:29v), kenž jo był w swójom casu faraf w Tšupcu. Za pódwjacorny Błošański dialekt pódajo MS teke *bekaś* a *becas*, pla slědneje formy z pokazku na to, až jo teke hynži wustupowała: *dial. z. B. w. Sprwd.*

Pšewježonu změnu 'e > 'a dokumentěrujo MS za formu *jaž*, z pokazom na to, až wustupuju wóna we Wolfenbüttelskem psaltarju a pla Hauptmanna, kótaryž citěrujo ju pó znanjenju Muki z Kalawskiego dialektu. Z pódzajtšnego Grodkojskego dialektu³³ citěrujo se w MS forma *šmřakowina*, w kótarejž widobnje 'e w TerT-kupce jo se nejž-pjerwej zdaržało (to groni, až njejo se změniło na *o*) a pózdžej se pšegłosyło na 'a. Powšyknje z Błošańskego dialektu dokłađuju MS formu *šćarkawa*, z pódzajtšnego Błošańskego dialektu pak zjadnorjonu formu *tsarkawa*. Werb *šćarcaś* dokumentěrujo MS ako (njelokalizěrowanu) dialektalnu formu k *šćercaś*. Rowno tak drje musy se interpretěrowas forma *tsaskaś*, citěrowana z pódwjacorneho Błošańskego dialektu, ako rezultat změny 'e > 'a. Na wótpowědnem městnje drje pišo Muka: „von *tsaska* (= *tsěska*)“, skerzej pak słuša *tsaskaś* k werboju *tsasaś*, kótaryž ma słownikaf za wěcej rozšyrjonu formu nježli starše a dialektalne *kśasaś* < *kresati.

Hynac jo to z dialektalneju formu *jarjeg*, kótaruž pódawa MS ako *jařeg* za pódzajtšny Grodkojski, Mužakojski a pódzajtšny namjazny dialekt. Jo to póžyconka z nimšćiny a wóna forma drje kontinuěrujo konkretnu nimsku dialektalnu pšedłogu (dokradnej: SRA 3:126).

Změna *ow* > *uw*

W górnjoserbšćinje jo se kupka *ów* změniła mjenjej abo wěcej konsekwentnje na *u(w)*, pšir. gs. słowa ako *kruwa*, *runy*. Pódobnje teke w ds. dialektach *ow* jo se wótergi změniło na *uw*. W MS namakaju se za to slědujuće pšikłady, kótarež njekoncentrěruju se na wěšty ds. abo namjazny dialekt: *ruwny* (krotkowjacorny namjazny dialekt), *witšuwy* (krotkozajtšny Kalawsky dialekt; pširědowane formje *witšwowy*).³⁴ Powšyknje ako dialektalne jo wóznamjenjone *wótpocuwaś*, kótarež pširěđuju Muka wuchadnišćowej formje *wótpocywaś* (pšir. górnoserbske *wotpočiwać*). By pak se teke mógló wuchadaś z pšegłosowanego *wótpocowaś* (analogiski k formam ako *wótrubnuś* – *wótrubowaś*). Z pisnych žrědlow wobspomnjejo Muka wušej togo *skuwleńe* a *skuwliš* město *skowleńe*, *skowliš*.

Formy *žuwćo*, *žuwćko*, *žuwcyšćo* pširěđuju se w MS pódwjacornemu Picańskemu dialektuju. Taka forma jo drje teke w SRA (8: 59) za Drjenow dokłažona, kótaryž jo Muka toś tomu dialektuju pširědował, jasny areal za *žuwćo* pak namakajo se w SRA w pódzajtšnem Picańskem dialeksće.

³³ Na samskem městnje pokazuju se na to, až wustupuju taka forma teke w ludowych spiwanjach w zběrkoma Markusa a Antona. Wó toś tych pšikładach suži Muka, až póchadaju powšyknje z Grodkojskego dialektu: *Markus u. Anton Vlsl. a. d. Sprb. Dial.*

³⁴ Drje zamólnje pišo Muka *witšwowe*.

Powšyknje ako dialektalne wóznamjenja Muka formy *snuwaś, snuwadło, snuwadła*, pšipišo ale, až namakaju se wósebnje w Grodkojskem dialekses. W SRA (4: 84–87) njejo se mógał wjeliki žěl Grodkojskego dialekta wěcej wobželaś, za jogo pódzajtšnu warietetnosć pak su jano formy na *sno-* dokłažone. W pódwjacornem žělu ds. rěcneho teritoriuma namakaju se pšešiwu tomu teke w SRA formy na *snu-*. W pšisłušnem komentaru pokazuju se zdobom na to, až njemuse toś te formy z *u* byś rezultat změny *ow > uw*: „Das Verb geht zurück auf *snuti, *snovŕ*. Das -o- [...] stammt aus dem urspr. Präsensstamm, das -u- [...] aus dem urspr. Infinitivstamm“ (SRA 4: 84).

3.3. Morfologiske wósebnosći

Nejrědšej wótblyščuju se w MS morfologiske rozdžěle mjazy dialektami. To rezultěrujo mj. dr. z togo, až njejo ds. rěcny teritorium glědajucy na toś ten subsystem rěcy tak wjelgin rozclonkowy. Wótpowědna kórta w SRA (12: 329) pokazuju jasnje mjeišu diferenciaciju dolnoserbšćiny nježli górnoserbšćiny w toś tom konteksec, ale dokumentěrujo rownocasnje jasne wótzělenje wót namjaznych dialektow.³⁵ Mimo togo manifestěrujo se wjeliki žěl morfologiskich rozdžělow w fleksiji, kótaraž se w słowniku jano na kšomje wobjadnawa.

Tak dokumentěrujo se za krotkozajtšny Grodkojski dialekt ako lema pasiwny particip *zjěty*, mjaztym až wótpowědna regularna forma *zjězony* ako samostatny lema njewustupujo. Pódobnje pódajo se w gramatiskich pódašach w gronidle *gnaś*: *pt. praet. p. gnany, a, e & dial. gnaty, a, e*. Za werb *jěść* pódajo se konkretnje njepširědowana dialektalna warianta prezensoweje formy 2. wósoby plurala *jěšo* pódlu regularnego *jěśco*. W samskej paradigmje najžo se teke wósebnja prezensowa forma 2. wósoby singulara *wěš* pódlu *wěš*, ale bžez kuždegožkuli komentara.³⁶ Wótergi pódawa se w MS teke alternatiwna konjugaciska paradigma ako dialektalna, na pš. pla werba *grabaś* pišo Muka w gramatiskich pódašach: *grabju & grabjom, -bjoš, -bjo*; *dial. [bes. im Sprb. D.] grabam, -aš*.

Cesěj wótblyščuju se dialektalne diference w genusu slow, což rezultěrujo se wě z togo, až su take wěšy part teke w zakładnej, lemowej formje wizobne: Z pódwjacornego Grodkojskego a z namjaznych dialektow citěrujo Muka femininumowu formu *tšuta* město powšyknje w ds. rěcnem teritoriumje rozšyrjonego maskulinuma *tšut*. Pódonje lokalizěrujo se *sajžank* w Grodkojskem a pódwjacornem namjaznem dialekses ako napšešiwk k formje *sajžanka*, kótaruž ma Muka za powšyknje rozšyrjonu, pšipišo pak dodatnu informaciju: *fast noch häufiger sajžonk*. Slědny lema w MS teke eksistěrujo, ale pokazuju na formu *sajžanka*, kótaruž Muka jo měł za głownu.

W pšiklaže *maz* vs. *maza* (forma, dialektalnje pširědowana pódzajtšnemu Grodkojskemu a Mužakojskemu dialektuju) že njejadna se wó rozdžělny genus. Powšyknje roz-

³⁵ Za pšedlažecy nastawk njejsu se dokłady z namjaznych dialektow dłymej analizěrowali. Glědajucy na rozdžěle na pólu morfologije mjazy ds. a namjaznymi dialektami jo toś móžno, až by se pla dokładow z namjaznych dialektow wěcej pokazkow na morfologiske wósebnosći namakało.

³⁶ Forma *wěš* jo (była) rozšyrjona w pódwjacornem žělu ds. rěcneho teritoriuma (pšir. Kaulfürst 2004). Dokulaž jo warianta na -s spóčetna (*wěžeš* jo stary atematiski werb), jo Muka, kótaryž jo był wósebnje historiski orientěrowany, wariantu *wěš* ako regularnu samo na přědnem městnje wobspomnjeł.

šyrjona forma *maz* kontinuěruju něgajšny *i*-zdonk *mazь, mjaznym až forma *maza* jo se wurownała z wěštnu drugih femininumow.

Wótergi wustupuju slowotwórbne diference, na pś. twórby ze wšakimi sufiksami. Tak wobspomnjejo MS mimo formy *wěnk* teke wariantu *wěnc*, pširědowanu Grodkoj-skemu dialektju. Wósebnje pśi twórnjenju diminutiwow konkurěruju cesčej někotare sufikse. Njelokalizěrowana forma *plóňack* (pód lema *plóňak*) stoj pšesiwo formje *plonušk*, kótaraž se pširěduju Grodkoj-skemu a namjaznym dialektam. Rowno w toš tom konteksće ale wustupuju teke w pisnej rěcy a w jadnotliwych dialektach wótergi dublety typa *jablucko*, *jabluško*.

Cěly řed wariantow namakajo se pla wšakich partiklow a pronomenow, na pś. *howko*, *howkol*, *howkor*; *teke*, *teker*; *hyšći*, *hyšćer*. How a w młogich dalšnych padach feluju w MS pokazki na dialektalnu pšislušnosť. Konkretnje lokalizěrowane su na pś. *hyšće* (Mužakoj-ski a pódzajtšny namjazny dialekt), *hyšćen* (pódwjacorny Picański dialekt), powšyknje ako dialektalna wóznamjenjona jo wušej togo forma *hyšć*. Lokalizěrowane su teke formy *južen*, *južlik*, *južom* (Mužakoj-ski a pódzajtšny namjazny dialekt), *južnor* (pódzajtšny Grodkoj-ski a namjazne dialekty), mjaznym až wóstanu formy *južon*, *južor* bžez geografiskego pširědowanja. Powšyknje ako dialektalne markěrowane stej formje *pšece*, *pšecer*. Južo z tych pšikładow jo wizeš, až jadnotliwe typy twórnjenja wustupuju we wšykných móžnych dialektach a njedaju se wěstemu regionuju pširědowaš. Za tśi typy dopokazuju to teke slědujuca tabela.

-e-r	
bžez kwalifikatora	balder ³⁷ , hyšćer, něžer ³⁸ , nižer, (w)šuder ³⁹ , teker, tuder
powšyknje dialektalnje	pšecer, něnter
pódzajtšny Grodkoj-ski	ńěžler (až), nižler, hynžer
pódzajtšny namjazny	hynžer
wokoło Picnja	šužer
-o-r	
bžez kwalifikatora	howkor, hyngor, južor, lichor ⁴⁰ , tamkor, toškor, tudkor ⁴¹ , žynkor ⁴²

³⁷ Pla lemy *balder* njenamakajo se kwalifikator, kenž by se pósěgowal na řecnogeografiske lokalizěrowanje, ale skerzej stilistiski kwalifikator *U[mgangs]spr[ache]*.

³⁸ Pla lemy *něžer* (w originalu drje zamólnje *něžer*) drje njepósěguju se kwalifikator *dial[ektal]* na twórnjenje z *-e-r*, ale na wugranjanje *ě*, měšto *i*. Na wótpowědnem městnje jo pokazka na formu *nižer* we wóznamje ‘irgendwo’, kótaraž wóstanjo glědajucy na řecnogeografiske lokalizěrowanje njekomentěrowana.

³⁹ Pla lemy *wšuder* drje stoj kwalifikator *obs[olet]* & *dial[ektal]*, což pak njepósěguju se na twórnjenje z *-e-r*, ale na wugranjanje *w* w zazuku. Na to pokazuju pšipis *gew[öhnlich]* *šuder*. Pód lemu *šuder* pak feluju glědajucy na řecnogeografiske lokalizěrowanje kuždyžkuli kwalifikator.

⁴⁰ Pla zapisa *lichor* pódajo Muka ako žrědło Wolfenbüttelski psaltař.

⁴¹ Pla zapisa *tudko* & *tudkor* pódajo Muka ako žrědło Chojnanusa a pšipišo mimo togo skerzej stilistiski kwalifikator *U[mgangs]spr[ache]*.

⁴² Ako žrědło pódajo Muka za słowo *žynkor* Bramborski Casnik.

powšyknje dialektalnje	hužor, nětor, nětor
krotkowjacorny Błošański	akor
Złokomorowski	nětkor, nitkor
pódzajtšny Grodkowski	južnor
namjazny	južnor
pódwjacorny namjazny	hyžnor
-o-l	
bžez kwalifikatora	glichol, howkol, lichol ⁴³
powšyknje dialektalnje	akol, nětol
Picański	gažol
pódwjacorny Picański	nětol
namjazny (§)	něntkol, nětkol
pódwjacorny namjazny	hewkol

Tabela 3

3.4. Zespominanje

Wuslědki pšewježoneje analyzy mógu se krotko tak zespominaš:

- 1) W Mukowem słowniku (MS) wustupuju někotare tysac razow metarěcne wóznamjenjenja, kótarež pódawaju na někaku wašnju informaciju wó dialektalnem a/abo regionalnem pširědowanju leksema.
- 2) Pšisamem 4600 z toš tych markerow póšěgujo se na konkretny dialekt. Wušej togo eksistěrujo cely řed powšykných regionalnych a naddialektalnych metarěcnych wóznamjenjenjow.
- 3) Mjazy metarěcnymi pódašami, kótarež póšěgujo se na konkretny dialekt, wustupuju w MS nejcesćej te, kótarež stoje za namjazne dialekty (pódzajtšny namjazny dialekt, pódwjacorny namjazny dialekt, powšyknje namjazne dialekty) a Mužakowski dialekt, kótaryž wobjadnawa se w MS wósebnje. Mjazy pópšawnymi ds. dialektami napadno dosć wjeliki póžěl Błotojskego a Grodkowskego dialekt, což jo za serbsku (historisku) dialektologiju wósebnje zajmne, dokulaž njejstěj se woběj dialekt w Serbskem rěcnem atlasu móglej wěcej w poľnej měrje wobželaš a dokumentěrowaš.
- 4) Znamuško §, kótarež definěrujo se w zawježeńskem žělu ako signal za leksiku z namjaznych dialektow inkluziwnje Mužakowskego, felujo w něži 900 relewantnych pozicijach.
- 5) Pla kombinacijow dialektalnych markerow dominěrujo jasnje kombinacija Mužakowskego a pódzajtšnego namjaznego dialekt. Slěduju kombinacije Grodkowskego z namjaznymi dialektami inkluziwnje Mužakowskego dialekt.

⁴³ Ako žrědło za słowo *lichol* pódajo Muka Hauptmannowy Lubnjowski Sarski Sambuch.

- 6) Dialekty, kótarež južo za cas Muki njejsu wěcej (abo su lěbda hyšći) eksistěrowali, rozměj Gubinski, Kalawski, Lubinski a Žarojski, su w MS mjenjej prezentne. Na Beskojsko-Storkojski a Łukojski dialekt drje se w zapisu skrotconkow ds. narěcow pokažo (MS: XX), konkretne pokazki na njej pak se w słowniku njenamakaju.
- 7) Mjazy metarěcnymi markěrowanjami rěcnych wósebnosćow parochijow dominěruju take, ako pósěguju se na Dešańsku wósadu, což drje zwisujo z angažěrowanym sobužěłom tegdejšeho tamnjejšego fararja, Bogumiła Šwjele, na słowniku.
- 8) Nejcesćej eksplicitnje w metarěcy MS wobspomnjona wjas su Bórkowy, kótarež slěduju Strobice a Dešno.
- 9) Glědajucy na konkretne w MS zastupjone dialektalne zjawy nadpadnjo, až jedna se nejcesćej wó leksikaliske wósebnosći: Pak dokumentěrujo se za wěsty dialekt słowo, kótarež hynži njewustupujo, pak pódajo se regionalnje hynakšy wóznam.
- 10) Za pódpołdnjowe ds. narěce, wósebnje za warietnosći Grodkojskego dialektu, su dokłažone cesćej take leksemy, ako makaju se z takimi resp. su pódobne takim, kótarež wužywaju se w namjaznych a/abo gs. dialektach.
- 11) Wótergi pširěduju Muka słowo wěstemu dialektu na zaklaže pisnego žrědła, bžez togo, aby to wóznamjenil. Problematiski jo to wósebnje pótom, gaž wótpowědny tekst jo był wopacnje pširědowany.
- 12) MS dokumentěrujo teke dialektalne formy, kótarež rezultěruju z fonetiskich wuwisow. Na ps. namakaju se formy z pšewježoneju změnu *ch > k* (typ *kowaš* město *chowaš*), pšikłady z *š*, kótarež rezultěruju z **č* (*šerěń < *čer-*), formy z *gl/gl < dl/dl* (typ: *gljki*) a *kl < tl* (typ *klusty*) a dokłady za zjadnorjenje kupki *dl > l* (typ *wiły*). Nawopak registrěrujo se zdžaržanje kupki *dlk* (typ *kšidlko*; město powšyknje ds. zjadnorjonego *lk*) a kupki *str* (typ *wóstry*; nic jano za pódzajtšny namjazny a Mužakojski, ale teke za pódzajtšny Grodkojski dialekt). Słownik dokumentěrujo alterněrowanje bilabialnje wugronjonego *l* z *h* (typ: *hapaš < lapaš*) rowno tak ako (móžny) njeregularny reflex *'a < *ę* (na ps. *hopjatk*). Glědajucy na změnu *'e > 'a* namakaju se w MS pady z pšewježoneju změnu, žož pisna rěc jo zachowała *'e* (na ps. *wjadro*) a nawopaki (na ps. *medwež*). Z někotarymi pšikładami jo teke dokłažona změna *ow > uw* (typ *žuwćo*). Wobspomnjone wósebnosći stoje eksemplariski za wjeliku mań w MS registrěrowanych fonetiskich wuwisow.
- 13) Dialektalne wósebnosći, kótarež rezultěruju z morfologiskich rozdzěłow, wustupuju w MS rědšej. Pokazujo se mj. dr. na wósebnje formy participow (*zjěty* město *zjěžony*), wšaku konjugaciju werbow (na ps. dialektalne pširědowanje werba *grabaš* do *a*-konjugacije), na rozdzělnje genusowe formy (typ *tšut* vs. *tšuta*), abo rozdzělnje kóncowki ako rezultat kontinuěrowanja wšakich nęgajšnych zdonkowych deklinacijow a/abo analogiskego wurownanja (*maz/maza*, wobej femininum). Wušej togo wótblyšćujo se dialektalnje rozdzělna słowotwórba z pomocu wšakich sufiksow. Teke wjelika wariantnosć někotarych partiklow a pronomenow (typ *howko*, *howkor*, *howkol*) jo w MS wobznanjona. Z materiala pak se njedajo wěsty typ twórjenja konkretne geografiskemu arealoju pširědowaš. Nic jano w tom paže drje wótblyšćujo MS rěcnu realitu.

Bibliografija

DNW: Starosta, M. Hannusch, E., Bartels, H., Deutsch-Niedersorbisches Wörterbuch (online). <http://dolnoserbski.de/dnw>

DoTKo: <http://dolnosěrbski.de/korpus>

Hórnik 1879: Hodźijski serbski rukopis ze spočatka 18. lětstotka, w: ČMS 1879, b. 135–140

Kaulfürst 2004: Kaulfürst, F., Kónćowka -s < *-si w 2. wós. sg. prez. dolnosěrbskeju kontinuantowu atematiskeju werbowu *vědēti, *(j)*ēdti*, w: Sorapis 5, b. 56–61

Kaulfürst 2012: Kaulfürst, F., Studije k rěči Michała Frencla (= Spisy Serbskeho instituta; 55), Budyšin

Moller 1574: Albin Moller. Niedersorbisches Gesangbuch und Katechismus, Budissin (fotomechaniski nowošišć: Bielfeldt, H. H., Šewc, H., Albin Moller. Niedersorbisches Gesangbuch und Katechismus, Berlin 1959)

MS: Muka, E., Słownik dolnosěrbskeje rěcy a jeje narěcow, Petrohrad 1911–15, Praha 1926

Muka 1891: Mucke, E., Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen (niederlausitzisch-wendischen) Sprache (= Preisschriften d. Fürstl. Jablonowskischen Gesellschaft; 18), Leipzig

NDW: Online-wersija dolnosěrbsko-nimskich słownikow. <http://dolnosěrbski.de/ndw>

SRA: Serbski rěčny atlas / Sorbischer Sprachatlas, Bd. 1–10 / bearbeitet von H. Jentsch, H. Faßke und S. Michalk, Bautzen 1965–1986; Bd. 11–15 / bearbeitet von H. Faßke, Bautzen 1975–1996

Starosta 1999: Starosta, M., Dolnosěrbsko-nimski słownik, Budyšin

Stone 2009: Stone, G., The Göda manuscript 1701. A Source for the History of the Sorbian Language, Bautzen

Werner-Wornar 1996: Werner-Wornar, E., Wo etymologiji słowow z njeprawidłownym refleksom psł. *ę w serbšćinje, w: Faßke, H.; Wrocławska, E. (red.), Z historii języków łużyckich. Zbiór studiów, Warszawa, b. 183–193

Pšiloğa: Wuběrk dialektalnego materiala z MS

Ako pšiloğa pódaju se how wšykne metarěcnje wósebnje markěrowane formy Błošańskego, Grodkojskego a Kalawskego dialekta. Toš te dialekty su w Serbskem rěcnem atlasu jano hyšći pó žělach dokumentěrowane, pódwjacorny Grodkojski dialekt njejo se mógał zewšym wěcej wobžělaš.

Krotke wujasnjenje

- W pódášach typa *bócnica* 2) póšěguju se cysła na městno w strukturje konkretnego artikla w MS.
- W pódášach typa *běla kopšiwa* [< *kopšiwa*] pódajo zapšimješe w rožkatyma spinkoma gronidłowe słowo, pód kótaremž se wobspomnjona dialektalna forma namakajo.
- Pla prefigěrowanych werbow typa *hupodmelaš* [< *młaš* 14)] pódajo zapšimješe w rožkatyma spinkoma gronidłowe słowo, pód kótaremž se wobspomnjona dialektalna forma namakajo a cysło wótpowědujo cysłoju nalicenja prefigěrowanych formow w originalnem artiklu.

Błošański dialekt (powšykne)

bagnisko; bažula; bažulka; běla kopšiwa [< *kopšiwa*]; běle a žolte pupajce [< *pupajca*]; blumbawa; 'boback; bobeńc; bobotawy; bócnica 2); bogašina; bochank; bomki hu-

łapowaś [< hułapaś < łapaś 3)]; bórłowaś; bósank 2) a); bóże dřewo [<dřewo]; brák; branc; brazyłka 2); brošny; brožna až do dernow pólna [< dern]; bruki [< bruk 2)]; 'brumak; brumbaś; brunawa; brunine zełe [< bruniny]; brusćik; brusćikowy; bryzgawa 1); bubaka graś [< bubak]; bublinowe zełe [< bublinowy]; bubonaśiš se; budlica; Budychaře (-šynaře) se směju [< Budychař]; bujawa; bumba; bumpaś; bušańka; bycaś; bykowa jama [< bykowy]; byrtnuś; candeř; casnik 2); celišćo; cera; cerwena bušańka [< cerweny]; cerwena grošyca [< grošyca]; cerwena wërba [< cerweny]; cerwena wërba [< wërba]; cerwënicka; cerweny kwětk [< kwětk 2) b)]; cerweny muž [< cerweny]; ²cesć; ceslica; chmël; chołuj ze serpom [< ser 2)]; chrape; co nět tam bycyś? [< bycaś]; cołnařna; cosy; cřenko, cřenka; cykan; cylijan, cyljan; cyńk; cyntora; daniž kšik daniž pik [< kšik]; dawańe 2); dochtař; doškrabk; dubownik; dundak; ec; eregina; francosař <nejskerrej stajarska zmólka město francozař> [<Francozař 2) a)]; 'galina; galinik; garlinik; garuśyś; gaśišća [< gaśišćo 2)]; gejac; gjarncařske kórytko [< kórytko 2)]; gła 2) b); glicka 2); gnojšćišćo; gólca a żowćo (gromadu) zraźiš [zraźiš < raźiš 9)]; gólëna, gólëńka; gólubnicowe budki [< gólubnicowy]; gónitwa; górcyc, górcyca; górcyca [< górcyc 2)]; gósćina 3); grunzel; gumnisko; haržnak; hobarica 2) a); hobgroda 3); hobryc 2) b); hokuń; hoś; hošeń [< hoś]; hug; huńeł, huńeł; hupacmac; hupodmëlaś [< mlaś 14)]; hupśimaś [< hupśiměś d) < pśiměś 4)]; husrożyś se [< srożyś se]; hustawadło; huźišćo; ja som skoki gnał [< skok]; ja som šmikac-bob saźžała [< šmikac]; jabłucycko; jabłucycko; jaglica; jagoda; jalcyk; jašćor; jašk; jeb grima [< grimaś]; jeleńecy rog [< jeleńecy]; jefebate něbjo [< jefebaty]; jerknuś; jězd; jomu kubło pšez palce pada [< kubło 2)]; kabija [< kabejal]; kabuź; kacoriki [< kacorik 2) a)]; kachlany; kachlenik; Kajo; kakžo; kała; kalaša; kańeniny; kańenki 3); kaplica; kapsa [< dybzak]; kara; ke; kjal; klaška; klez; kłod 2) b); knydliśko; knykc; kny 2); kobelki se gótuju [< kobelka 2) a)]; kóc Hańža [< kóc]; kogok kogok; kokace se gótuju [< kokac i)]; kokodac; kokotowe zełe, kokotowe mloko [< kokotowy]; kólńa 2); kolnica; kóntwor, kóntworašk; kopśiwka 2); kóryśco 2); kózyca 2); krapuś [< krabuś]; křaty; křaty bob [< bob]; krowëca hopuška [< hopuška 3)]; krowicka; kśidło 2) c); kšaj 2); kukac; kukel, kukol; kukelowe mloko [< kukelowy]; kukul; kulki z bobowymi zernkami [< bobowy]; kulowack 2); kulowaśica; kurban; kuřëca riś [< kuřëcy]; kužerata mëtwey [> kužeraty]; kuznoł 2); kwapa; ławka; laźke jětša [< jětša]; lej, kak ta zeba ředńe spiwa [< zeba]; lëkař; lëškaś; lëtoskař, lëtoskarik; lodnik; łońskař, łońskarik; łośak; łoseńc; lubańk; lubawka; lubki; lubość 3); macawka; małželstwo pšez (bžez) žiśi jo rowno ako swět pšez (bžez) slyńca [< małželstwo]; marijka; maśi; maśica 3); maśiny pu [< pu 2) γ)]; mëkawa; melisa; mëlownina [< mëlina]; mërik a); merk; mica 2) a); mišćota, mišćotka; módra grošyca [< grošyca]; módrac; mółowe zełe [< mółowy]; mrowjaś se; muškota 2) b); muśynemu dřëšu grońe barcaś, gaź jo jana, ale brumbaś (s. d.), gaź jo jich wële [< barcaś]; nalecheńka; nalcheńka; napařone; nawod; nerklica; nět jo brák [< brák]; něwëtki; něwëtko; něželńejšy; nopack 2); nuchańka 2); pak jano [< pak 1)]; pałkowaty; pařeńanka; parasolik 2); pëkorny; pepřica; pjacënica; plapawy [< plapawa 3)]; plawnica; plëjadło; pluwaś se [< pluwaś 3)]; po kóncu dela [< dela]; pódcarawca; pódkasańc 2); pódhuriwaś se; pódnosk; pódružnik; poch; pochowišćo; pochownina; pólski lan [< lan]; polyń; póserpin; poweršk; póżësonë zełe [< póżësony]; přëco; proseca ryba & swinska ryba [< swinski]; pšëgjargawiś; pšëchajžaś se [< -chajžaś 1)]; pšënezdaś se [nězdaś se 1)]; pšëpacność, pšëpacny; pšëpastność 2); pšëpastny b); pšëscëřawa 2); pšëwožowańe 2); pśišiskuj , pśišiskuj; psowica; psysko; pšosnica 3); pšutki [< pšut]; pudława 2); pu 2) β); puśišćo 2); puświšćo; puśny, putaś, puto; pydława; pyrlata [< purlaty 2)]; pyrlaty; pyt pyt, pytawa, pytařka, pyta; pytař 2); 'rakaś; ²rakajca, rakajcka; rańgaś, rańgaś se; rażeńšy [< 'radny]; řëpik; řëšešin; rozuchořońk;

rukaw 2) b); rumanka; rybecna seš [< 'seš]; rybica; rybornak; rykošinař; sekałko 2); ser 2) a 3); 'serpel 2); šěžke jětša [< jětša]; šišćak; skulij; skumliš; slězowe zele [< slězowy]; słodke łopena [< łopeno]; słomjanka; słyňaška; smėrnica; smrod 3); spěcy; srocyna pazora [< srocyny]; stšěpelina; suwankowaš 1) a 2); sykańc; šćaf; šćarkawa; šefeni; škowronkowe noški [< škowronkowy]; škrabaş; škrica; šmikacowe tšuki [< šmikacowy]; špolc; šprinkawa; štał 2); štambak; štandawa; šteklin; ³štyr; šupka 3); šuwowaš se; šwikañc; šybny; šyjka tutka, noška bósa gaña [< tutkaš 2)]; šyricka; take kobele se gótuju [< kobela 2) c)]; talariki; talariki [< talarik 2)]; tam se swětło stergnu [< stergaš < tergaš 11)]; te stare měrcy [< merc 2)]; tencyna; tendliš; tergañe 3); to dřewo ma jajka [< jajko 2)]; to jo tak až wšo brákoco [< brákotaš]; to jomu wėlgin spódoba [< spódobaš]; tog' caršika, co teke krydñom? [< caršik]; třebeñske (třebejske) zele [< třebeñski]; trutawa; tšesało; tšocnica; turkojske pšoso [< pšoso 2)]; twařeñaško; tyckaty bob [< bob]; tympelišćo 2); wada; walk; we źerkach jo mjod [< źěrka 2)]; ²wec; wėliki skóck [< skóck]; wėrmank; wjatki; wjosło; ²woc; wóda befo [< braš 1)]; wóda pšiběra [< pšibraš < braš 7)]; wódna jaskolicka [< jaskolica]; wódna kopšiwa [< kopšiwa]; wódnawa; wojceca guba [< wojcecy]; wón se tšeso ako wósyna [< wósyna]; wóna tak wėlgin bóžcycka [< bóžcyckaš]; wórła; wósebny 2); wósot; wóťšow 2); wyš; z bezowkami a bobowkami na mark hyš [< bobowka]; zamosćiki; zarěžnica 2); zataržone zele; zbydaš; zbydaty; zejpowina; zgłowko; zgniły; zmilna nalečeñka [< zmilny]; zmirkaš; zyby; zytan; žaby se tak źeru [< drěš se 2)]; źerhlica; žoła nalčeñka resp. nalečeñka [< žoły]; źrěbetko, źrěbetko 2); žybra; žydny 3); žyšč [< žysć]; žyžanka; žiwa bandrija [< žiwy 1)]; žiwa garba [< garba]; žiwa pšusnica [< žiwy 1)]; žowško; žož wóda jo na dñe jėdernikowata, tam su se zamlėwali do jėdernika [< jėdernikowaty]

Dłujkozajtšny blošański dialekt

'buj; hokoñc; hydnac, hydncej, hydnak; jazoro; knipela; knypela; křo; kšilki; smėrk

Pódzajtšny blošański dialekt

baršći [< ³baršć]; byrbotaš; cynkora; duchowity; gropnicka; knedela; libotki [< libotka 4)]; pódpolnica; pólodñ; pórėdnik; pušćała; serpyła; skalaš; sywka; šeršel; šud; tšarkawa; wėrbjawki; wósepel; wótrošk; zažibely

Krotkozajtšny blošański dialekt

hampuch; kajnica; kšidłkar; kšidłko; kuntorašk [< kuntoraš]; pėlneñe; pėlniš; pódhoblacėne 2); pšipomoc [< ²pomoc 5)]; pragac; slowcyna, slowka, slowa; šybagna; šyžřebna; jański wóřech [< wóřech]

Pódpoldnjowy blošański dialekt

dešć; kuntora; racyk [< rack]; rozsewka; šikotaš; tajnka; terlawo, terlica, terliš; zateržny

Krotkowjacorny blošański dialekt

akor; biło; cypka; kódobosy [< doba 2)]; filfenka, filifenka; glinojty; górkac 2); host-šěšnik; hotšěcha; hotšěšnik; hupfelka; knyďla; ²milina; pódperało; pónožnik; pře; přeca; předzeń; pšuslica 2); pšescėrawa; pšibogownik; pyfojty; ²saš; saty; zažewaš; žėwco

Pódwjacorny blošański dialekt

'bałamny; becaš; bekaš; błotkojty; blyzyna; bódawa; brákotaš; 'bumbak; byzawa; chre-
bjat; ²chropa; chropawy; ²chropeñe; ²chropiš; cřenak; dercyš se; droznik; dula, dyla;
gadojty; gakaš; gañcař; głumoki; glewki; gomoły; gófejce; guminany; ²hapaš; ²hapaw-

ka; hompuch; hopa; hopata; husčina; husciš; jamawy; kawornik; kórabetaty; koronik; krama; kša; ²kšica; kšicka; kšiš se; loski groch [< loski]; merznuš [< merznuć]; mēd-wēdk; mēdwež; muchaf; mutki; oltaf; pērsk; pódarbny; písikramowaš; sčaznik; skša; skšica, skšicka; skšiš se; sloda; slyžog; smagnišeš; smagnity; spricka, spriska; sybagny; šawnica; ščery; šwēlowaš; tkac; tsaskaš; tunwja; wótary; wótšawa

Dłujkowjacorny blošański dialekt

sarp; sarski; třebeński; třebiš

Grodkojski dialekt (powšyknje)

baba 3); blimbaš & blimbawa; blobawa 2); bójniš se; bójnošć; borta; bórze; bramaški; cartowy bomk, cartowe hoblico, cartowe gowno [< cartowy]; cerc; cerwene jagody [< cerweny]; chojna 2); chytšy kus [< chytšy 2)]; copk; corajski; cužolk; cyły; ²cysto; drogotka; dyb⁷; gažy; gibadło; glogowe jabłuška [< glogowy 2)]; gnošica; gójawka; gólica; gófejny; grabaš <dial. dekl.> grabam, -aš; gropny 2); grumplaty; gžož; herlica; ho mēre [< ²w]; hobwocy; homłodny; hořeł; horlica; huj; hukresliš; hutawa; jabołń; janželske zełe [< janželski]; jatšwy; jemjoł; jolic; jolík; jolík až; kabuž 2); kerchob; kłodk; kłopka 2) b); klub 3); kłukaš & kłusty; kócorowe jajka [< jajko]; kólejnišćo; kólik; kólnica; kopanka; krawc; krēn; kresliš, hukresliš; kšabaš (-nuš, -owaš); kulowaše.; kulowaš se; łapotka; lišeńka; lužki; marčejišćo; mēka tšawa [< mēkki]; mēšawka; mēšane jaja [< jajo]; minus 5) spominuš; mjadwēž 2), mjadwēža wózyš; muskece rožowe zełe [< muskecy]; mušeronki; mydłaš; mydłaŋowy; mydliš; mydło; mydłowina; mydłowy; nagła & napšiska chórosć [< chórosć]; naša baba jo tam pobabiła [< babiš]; nawožeńa [< nawožen]; ňetyckany; niga; nocnice; nocnicojski; nuglik; pašefe [< pašef 2)]; perchawa & perchawica; pēšpalcate zełe [< pēšpalcaty]; pišćala, pišćalka; płonušk; płowaš; płowaša; pódbroda; pódkasańc 1); pódrest; pochmuríš [< chmuríš]; pochmuŋony; pótfechyš; přalica; pšedogoniš [góniš 8)]; pšesmražaš b) se [< smražaš]; sajžank; sekac; slo; slyńc; smelnica; smužiš; snuwadło, snuwadła; snuwaš; syno; ²syš.; šćawcańe; šćawcaš; škóra 3); štryma; štryman; šwick; šyžiš; šeoń; šěžzaš; tocnik; trock; trošyš; tšachtaš 2) se; tšurcaš & tšurcaš; tyckany; wboģi; wēchlowaš; wēlm & wēlm; wēnc; wēnc; wēncowaš; wērgliš; winacy [< winacej]; wink; wólejnikaf; wótkel; wótkelž; wótzamk; zakładawa, zakładawka; zažewaš; zwara 2); zwerglowaš [< wērgliš 3)]; zwērina 3); železo; žydańe; žydaš; žyto jo pšemfelo [< pšemfēs < mrēs 4)]; żywěnko 2) [< żywēnišćo]; žyžana kwětka [< žyžany]; ²žen; žen [< žin]; žēšetko [< žišetko]; žēšizžēše [< žišizšēše]; žojcko

Pódpólnocny Grodkojski dialekt

myřa

Dłujkozajtšny Grodkojski dialekt

cužny, cužnik; małternučki; parchajca; rownycki; tarlikowaš; wējgim [< wējgi]

Pódzajtšny Grodkojski dialekt

aster; běloritka; chytrosć; chytry; cołm, cołmik; dlymina; dobrotnik; domacna paprotka [< paprotka]; donica, donicka; dfewjanica; flicaš; flosowe zełe [< flosowy]; gdysy, dysy; gelńe [< gelń, gelnišk c)]; gla; glacogo; gnojšćica; gowēzyna; grumpla; gusyna kwětka [< gusyny]; guwno; hajka; hobertyl; hoblonk; izopka; jańska kwětka [< jański]; jařeg; jarobina; ježawa; jormank; južnor; kabat 2); kańeńtny; kicyna; kinž; kiwic;

kjask, kjaskaš; klaščenica; klašćiš; kólabka; 'kólej, kólejk; krawcojcy; kroweńc; krowine huńe [< krowiny b)]; krupy z jušku [< kšupa 2)]; Krystusowa krona [< Kry-stusowy a)]; ksćenica; kšomica 2) bekannter Scherzspruch in absichtlicher Nachahmung bz. Verspottung des östl. Cottb. und ö. Sprb. D. (dial. kr st. kš): krupy grěj, pokrytu kraj – kromicku prosařam daj; kšilki; kupcyk 2); kušawka; libuška; małgotowišćo; maruša, maruša 3); mašefnicowe zele [< mašefnicowy]; maza; mersnošć, mersny, mersno, mersńej; muchoradło; ňewelikny; ňezělafny; ňezler; ňezler až; nižler; nožyck; pačpula, pačpulka; pašeřawa; pawkoraz; paznohta; pejedaš, pejesmo; perišćo; pódlicyš [< licyš 6)]; pótykliwy; pótyklowaš se; pótyn; 'prec; přody; prosař, prosba; přoz; pstše; purla; skrutnuš; slabr; slobny; služobnik; směršiš; speježiš; spótyklowaš se [< pótyklowaš se 1)]; spoznaš [< znaš 17)]; sprěcka; sprěg; stojawa; stradaš [< stradać]; strach, strachosć; strigaš [< strigać]; struchty; struna; strup; swěcnik 2); swěty wjacor [< wjacor 1)]; šandary a rubjažniki graš [< šandara]; šmřakowina, šmřakowinka; tonidło; tra-, tro-, tru-, try-, tre-, trь-, tšumpala; warkaš; wěcny; wějgin [< wějgi]; wěrašk; wóleńc; wopyš, wopyška; wóstriš; wóstroga; wóstry; wótapeš; wóteraz; wótsawa; wuzdaš se; zanochš; złošana tšawa [< tšawa]; zmachńeš; zmachnišeš; zmachnity; zmija, zmijka; žoščica; žišelin, žišelina 2)

Krotkozajtšny Grodkojski dialekt

blužiš; chlěw 1); chłosniš; dlymina; gusto; hobrězk 1) b) a); hubaj, hubajšo; jokaš; ki-cyš; ²kokula; ²kósa; kóšćank [< kóšćank]; -lik; majka; majkowńa; mernuš; mērwa 2); mykotaš; nakosu; napłoše; nišpor; parišel; płocha; pónžałk; pšědk; šwikac 2); šwikack; trudny, trudowaty [< tšudny]; wěcnošć; zgótowaš se [< gótowaš 13 c)] zgótowaš se wót někogo; zjěty; zubiki [< zubik 2)]; zwiwki; žěžicař; žěžina

Pódpoldnjowy Grodkojski dialekt

clówjack; jědowaty, jědowaše; kulawko; zajec

Krotkowjacorny Grodkojski dialekt

bunkowańe; bunkowaš; byzgaš; cřo

2); góliška; hopjatk; huchac, huchack 2) b); jakaš , jakaty, jakawy; jarow; karnawa; liško; nalik; napłošej [< napłoše]; nowotna; pónžela; powitšejšem; pšichadny; pujka, pujki; pujkaš; pušćenca; sapaš; sedłańe; ²sedło; skóra, skórka; swěška; witry; wóš; zatšadaš [< tšadaš 3)]

Pódwjacorny Grodkojski dialekt

barložyš; bołwońca; brancaš; brincaš; cejžałko; cerwěna rěpa [< rěpa]; cerwy; -chajžaš; chocholany; chólowka; clejk; dudławy; dudliš; dyrkotaš; ficlowaš; gerc 2); gliwk; gófeš, gófeš se <dial. dekl> gófom, gófoš, gófo; granica; gubiš; gusařna; gwałtowaš; ²hapawka; herk; hobžerny; hońežaš se; hopjatcaš se; hupřalica; huždžimaš [ždžimaš]; hynžer; jacnišćo; jachlaty; jaškoricca, jaškoriccka; kacur; kež; klěw, klew; klinkawa; klubo; kójna; kokomac; kokota swěšiš [< kokot]; komot; korbała; kózliš se; ²kowaš; krowecnik; kšinawa; kulik; libe; měkiny; mjadwežk; mórzgle; mušketa; mušketawka, mušketawki; mutwej 2); nahokoło; ňeliž; nowotnik 2); picowaš; pjazorny; placawa; plašniwy; pócyniš se [< cyniš 5) c)]; pódra; pódšyja; pólaše 3); pólojcař; pomrocony; pšicyňak; pšilěpiš, pšilepiš [< lěpiš 1)]; pšuše; puto; rad, rada, rado <dialektalny komparatiw> radšej; radšej; rizgaš se; rokašina; 'ronica; sedlaš; schajžaš [< -chajžaš 2)]; skow , skowańe , skowaš; slěbro; smužonka; splawiš [< plawiš 6)]; spóježiš; spórišk; spřoska, spřowska; spřowska; stwěraiki; sukora; sušonka; swacyna; swaki [< swak 2)];

swęcica 2); śedlica; śišny; śćipałko; škjawriś; teptawka; top; tornyk; tšuta; twarżak; walkowańca; wértałko; woblatko; wokeńco; wóško; wótšuż; wótšużnica; wótšużowy; wzyś; zachopinaś [< chopinaś]; zasporiś [< spóriś 5)]; zastupiś, zastupaś [< stupiś 12)] wjaże (lěsy) nam huglěd zastupaju; zbytnik; zewřeś se & zewrěś se [< wrěś 5)]; žabine wócy [< žabiny]; ždźimaś; żerżaty; żyšćo; żibawy

Dłujkowjacorny Grodkojski dialekt

wósat; wytšoba [< wytroba]

Kalawski dialekt (powšyknje)

bíre, biry; chójna 2); codło; grawa; jaż; kabuż 2); lišeńka; nawożeńa [< nawożeń]; něsto; waśńa; wirśńa

Pódzajtšny Kalawski dialekt

pény swětk bírow [< swětk]; spřesk; sydro; zapařćeny [< zapařćiś 2)]

Pódpoldnjowy Kalawski dialekt

brancaś; ¹huj; zachopinaś [< chopinaś]

Krotkozajtšny Kalawski dialekt

²błyść; dłumoki, dłumšy; dobosć; dosal; hopjatcaś se; hopjatk; jarow; jaskolcka; kłubo; kmiel; kóscadło; kremi, kremja; łom 2); mlin; nuzyś; Pětr; Pjotr; placawa; plěśněś <dial. dekl.>; plěśniweś; pódřeńca; pódřeńcowaś; powitšejšem; pśajaś; pśichadny; pušny, putaś, puto; puto; řap; rozpinak; rozyś; sarstała (?), ewtl. śišćarska zmólka město sarstało); skražu; slibornik; slibro; swódzba; škrabałko; šęžaś; utere; waltere; watšuch; wejgi; werglowaś; wěšćennica; wěšćennik; witry; witsuwy; wódkawy; wóttala; wuje-sać; wujowańe; wuwesaś; za lubju, k lubi [< *lubja]; zawitša; zlowk; zo mnu [< z]; zwerglowaś [< wergliś]